

PAPER DETAILS

TITLE: Ömer Seyfettin'in Milliyetçilik Anlayışının Bağlami, İçerigi ve Temel Motifleri

AUTHORS: Aydoğan Kutlu

PAGES: 363-392

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3288452>

ÖMER SEYFETTİN'İN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞININ BAĞLAMLI, İÇERİĞİ VE TEMEL MOTİFLERİ

Aydoğan KUTLU*

Öz: Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış döneminde, birbirine rakip ideolojilerin farklı siyasal, toplumsal, kültürel ve hatta iktisadi çözüm önerileri geliştirdiği bir bağlamda yazan Ömer Seyfettin, 20. yüzyıl boyunca en önde gelen hikâyecilerden biri olmuştur. Fazlasıyla döneminin koşulları içinde düşünen ve yazan bir yazarın niçin Cumhuriyet Türkiye'si'nin en önemli, en saygın yazarlarından biri haline geldiği sorusunu kalkış noktası alan bu çalışma, yanıtın edebiyattan çok siyasette, daha açıkçası yazarın milliyetçi ideolojisinde yattığını kabul etmektedir. Bu bağlamda Ömer Seyfettin'in milliyetçilik anlayışını ele alan çalışma, onun aslında dönemsel ihtiyaçlar içinde beliren kavramlarının ve temalarının kendi iç bütünlüğünü ve çelişkilerini araştırmaktadır. Bu bağlamda tarihsel arka planda Osmanlı İmparatorluğu'nun geçirdiği dönüşüm ve Balkan milliyetçiliklerinin gelişerek zafere ulaşması yer alırken; onların tepkisel yansıması olarak ırka ve kana vurgu yapan, devlet karşısında bireyi önemsizleştiren, vatan kavramı belirsiz ama milletler arasında Sosyal Darwinist bir rekabeti ve her milletin kendi mefkûresini gerçekleştirmek için mücadelesini meşrulaştıran bir milliyetçilik vücut bulmaktadır. Bu milliyetçilik anlayışının kendi çelişkilerine ışık tutabilmek için ise kadın, din ve dil gibi kamusal tartışmalardaki yaklaşımları incelenmektedir. Bu konular, farklı ideolojilerin kesişim alanında yer aldığı için ideolojik savrulmaların daha net görülmesini sağlamaktadır. Nihayetinde çalışma, Ömer Seyfettin'in milliyetçiliğinin özgün vurgularına ve çelişkilerine karşın, milliyetçiliği geniş kitlelere basitleştirerek sunmayı başardığı için kanonik olmayı başardığı savıyla sona ermektedir.

Anahtar Kelimeler: Balkan Milliyetçilikleri, Mefkûre, İttihat ve Terakki, Sosyal Darwinizm, Vatan, Irkçılık, Doğulu-organik Milliyetçilik.

THE CONTEXT, CONTENT AND FUNDAMENTAL MOTIVES OF ÖMER SEYFETTİN'S APPROACH OF NATIONALISM

Abstract: Ömer Seyfettin, who wrote during the collapse of the Ottoman Empire in a context where rival ideologies developed different political, social, cultural and even economic solutions, became one of the most prominent storytellers throughout the 20th century. Taking as its point of departure the question of why a writer who thought and wrote very much within the conditions of his time became one of the most important and respected writers of Republican Turkey, this study accepts that the answer lies in politics rather than literature, and more precisely in the nationalist ideology of the writer. In this respect, the study, which deals with Ömer Seyfettin's understanding of nationalism, explores the internal integrity and contradictions of his concepts and themes that actually appear within the periodical needs. In this context, while the historical background includes the transformation of the Ottoman Empire and the development and triumph of Balkan nationalisms; as a reactionary reflection of these, a nationalism that emphasizes race and blood, trivializes the individual in the face of the state, and legitimizes a Social Darwinist rivalry between nations and the struggle of each nation to realize its own vision. In order to shed light on the contradictions of this understanding of nationalism, its approaches to public debates such as women, religion and language are analyzed. Since these issues are located at the intersection of different ideologies, they allow the ideological swings to be seen more clearly. Ultimately, the

* Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: akutlu@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8462-2610.

study concludes with the argument that despite the unique emphases and contradictions of Ömer Seyfettin's nationalism, he succeeded in becoming canonical because he managed to simplify and present nationalism to the masses.

Key Words: Balkan Nationalisms, Vision, Progress and Union, Social Darwinism, Homeland, Racism, Oriental-organic Nationalism.

Giriş

Ömer Seyfettin denilince çoğu kişinin aklına ilkokuldan hatırladığı, çocuk kalbini titreten *Ant*, *Kaşağı* gibi unutulmaz hikâyelerin yazarı gelir. Lakin Ömer Seyfettin'in edebi kariyerine bakıldığında hiç de çocuk edebiyatıyla sınırlanabilecek bir külliyat çıkmaz. II. Meşrutiyet döneminde, imparatorluğun dağılma sürecine girdiği; devrimlerle, savaşlarla ve göçlerle ülkelerin sınırlarının yeniden çizildiği; Osmanlı aydınlarının bu yıkımı çaresizce seyredip kendilerince kurtuluş reçeteleri yazdığı bir dönemde Ömer Seyfettin'in edebi mesaisini sadece çocuk kitaplarına vakfettiğini düşünmek pek mantıklı olmayacaktır. Nitekim o da, edebiyat, sanat, toplum, siyaset, uygarlık gibi çok geniş bir konu alanında makaleler yazmış; daha önemlisi, yazdıklarıyla kamuoyunu belirli bir düşüncenin doğruluğuna ikna etmek istemiştir. II. Meşrutiyet döneminin ideolojiler arası rekabet ortamında o, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiş, bu parti içinde kültür politikalarının biçimlenmesinde önemli roller üstlenmiş ve Türkçenin sadeleştirilip halk tarafından anlaşılabilir bir yazı dilinin oluşumu için mücadele vermiştir. Savaşlardaki yıkımın arkasındaki asıl etmenin ülkü (mefkûre) eksikliği olduğunu düşünüp askeri, iktisadi, kültürel vs. her düzeyde millet için çabalamayı savunmuş; bu bakımdan kozmopolitan (beynelmilel) düşünce ve yaklaşımları eleştirip milliyetçiliği destekleyen yazılar kaleme almıştır. Hikâyelerinde verdiği asıl mesaj, ortak bir kültür ve dil üzerinden ortak bir ülkeye erişemeyen halkların, bunu başaran milletler karşısında mahvolacağı, o yüzden her alanda millet olma bilincinin güçlendirilmesidir. Bu çerçevede onun eserlerinin ortak temasının milliyetçilik olduğu açıktır. Bu yüzden bu çalışma, Ömer Seyfettin'in milliyetçilik anlayışını irdelemeyi amaçlamaktadır. Ancak bunu eserlerindeki milliyetçi öğeleri sıralamak yerine, daha geniş bir perspektif sunabilecek farklı bir yöntemle yapmaya çalışmaktadır. Buna göre öncelikle Osmanlı'nın son döneminde milliyetçiliğin gelişimine neden olan koşullar ele alınmakta, sonra Ömer Seyfettin'in milliyetçiliğinin kendine özgü yönleri, eserlerinden alıntılarla tartışılmakta ve en sonunda da dönemin farklı ideolojileri arasında tartışma konusu olan kadın, din ve dil tartışmalarına nasıl baktığı değerlendirilmektedir. Bu üç aşamalı yöntemle onun milliyetçilik anlayışı, kendine özgü vurgularıyla ve çelişkileriyle daha derinlemesine ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çerçeve içinde bu çalışma, giriş sonuç ve kaynakça dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Ömer Seyfettin'in milliyetçilik anlayışının nasıl bir bağlamda oluştuğunu aydınlatmaya çalışan ilk bölümde, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Türk milliyetçiliğinin, Osmanlıcılık ve Balkan milliyetçilikleriyle rekabet içinde ve iktisadi dönüşüm ile siyasal dağılma süreçleri bağlamında biçimlenmesi ve bu gelişmelerin Ömer Seyfettin'deki izdüşümleri ele alınmıştır. İkinci bölüm, yazarın milliyetçilik anlayışının içeriğine odaklanarak temel kavramlarını ve motiflerini incelemektedir. Bu bakımdan Ömer Seyfettin'in milliyetçiliğinin hangi kavram ve düşüncelerle örüldüğü, hangi koşullarda oluştuğu, nasıl bir üslupla, hangi temalarla ifade edildiği açıklanmaktadır. Üçüncü bölüm yazarın milliyetçilik düşüncesinin doğrudan unsuru olmamakla birlikte onunla belirli alanlarda kesişen kadın, din ve dil üzerine düşüncelerini irdelemektedir. Sonuç bölümünde ise Ömer Seyfettin'in milli edebiyat içindeki kanonik konumu merkeze alınarak onun çalışmalarının milliyetçi düşüncenin devamlılığındaki ve popülerleşmesindeki işlevi değerlendirilmektedir.

1. Bağlamı Tarif Etmek: Osmanlı'nın Çöküş Sürecinde Birbirine Rakip Milliyetçiliklerin Uyanışı

Ömer Seyfettin'in milliyetçilik anlayışı nasıl bir bağlamda, hangi koşullar içinde biçimlendi? Bu soru, yanıtlanması kolay bir soru değildir. Zira biyografik etmenlerle, tesadüflerle, kişisel dostluk ve rekabetlerle birlikte yoğrulan devrimler, isyanlar, savaşlar, krizler ve ideolojiler gibi toplumsal olaylar içinde oluşan bir anlayışı, bütünüyle aydınlatabilmek hem bu çalışmanın kapsamını hem de yazarının yeteneklerini aşmaktadır. Yine de kişisel etmenleri yetkin biyograflara bırakıp en belirleyici unsurları irdeleyerek bir çerçeve oluşturulabilir. Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyıl içinde yaşanan sosyoekonomik dönüşüm, bu dönüşüme uygun biçimde imparatorluğun yeni bir ideoloji ve anlam çerçevesinde yeniden tanımlanmaya çalışılması en temel bağlamı gösterir. İkinci olarak, bu bağlama meydan okuyan Balkan milliyetçiliklerinin güçlenmesi ve uygun bir siyasal konjonktürde başarıya ulaşmaları gelmektedir. Son olarak bu çelişki içinde gelişip devleti kurtarma misyonuyla ortaya çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti, yazarın hem üye olup içinde çalıştığı hem de bazı uygulamalarını ve eylemlerini eleştirdiği bir diğer önemli bağlama işaret eder. Bu unsurlar sırasıyla ele alınacaktır.

1.1. İktisadi Dönüşüm ve Osmanlıcılık

Göçek, Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk milliyetçiliğinin oluşumunu sosyolojik temelde açıkladığı makalesinde Türk milliyetçiliğinin oluşumunun dönemin toplumsal yapısı, var olan anlam dünyası ve kurumsal yapının etkileşimi bağlamında anlaşılabileceğini iddia eder.¹ Senkronik bir etkileşim içinde olan ve sırasıyla yapısal, kültürel ve kurumsal boyut olarak adlandırılabilir bu üç boyut, Ömer Seyfettin'in milliyetçiliğini çözümlerken -vurgu ve etki farklarını gözetenerek- tutarlı bir çerçeve olarak ele alınabilir. Yapısal boyutta en temel gelişmenin Balkanların kapitalizme eklemlenmesi olduğu söylenebilir. 18. yüzyılda Avusturya'nın Tuna boyunda ticari etkinliklerini artırarak Balkanları bir hammadde ve pazar kaynağına dönüştürmesi; Rum armatörlerin Rus bandırasıyla Akdeniz ve Karadeniz'de varlık göstermeleri ve zenginleşmeleri, Rum, Sırp ve Bulgarlar içinde yeni toplumsal sınıfların oluşumunu hızlandırmıştır². Bu iktisadi dönüşüm, kültür ve eğitim alanına da yansımış ve yurtdışında eğitim almış yeni bir aydın sınıfının doğuşunu sağlamıştır. Bu gelişmelere koşut biçimde imparatorluk askeri ve idari açıdan zayıflarken ve adem-i merkezi eğilimler güçlenirken savaşlar ve kötü yönetim nedeniyle yerel halkların tepkileri (büyük devletlerin desteğiyle) de isyana dönüştü. Buna Fransız Devrimi sonrasında milliyetçilik düşüncesinin yayılması da eklenince, eski *millet* sisteminin işleyişi bozuldu. *Millet* sistemi, özünde imparatorluğun halklarını dinsel cemaatler olarak hiyerarşik bir biçimde düzenlemeye ve yönetime içermeye dayanıyordu³. İktisadi dönüşüm ve kültürel uyanış sürecinde laik orta sınıfların gelişimi, bu sistemi ufulanmaya zorladı. Zira örneğin Hristiyan-Ortodoks milleti içinde Bulgarlar ve Sırlar, kendi özerkleşmelerinin başlangıcı olarak kendi kiliselerini kurmayı talep ettiler. Böylece Balkanlarda milliyetçilik, sırasıyla kilisenin, ticaret burjuvazisinin ve nihayetinde köylülüğün katılımıyla büyüyerek ilerledi⁴. Buna bulunan yanıt, Osmanlıcılık oldu.

Osmanlıcılık, imparatorluğun tüm unsurlarını ortak vatan ve ortak hukuk temelinde tek bir siyasal ulus olarak toparlama çabası biçiminde görülebilir. Bu fikir, iki soruna birden yanıt verme ihtiyacıyla

¹ Fatma Müge Göçek, "Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım", (ed. T. Bora ve M. Gültekin), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 4: Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim, 2002, s. 65-76.

² İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Timaş, 2009, ss. 79-85.

³ H. Kemal Karpat, *Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*, İstanbul: Timaş, 2017, s. 45 vd.

⁴ Ortaylı, a.g.e., s. 72.

şekillendi. İlki (...) “milliyetçilik fikirlerinin tüm Osmanlı-dışı Avrupa’da olduğu gibi Osmanlı Avrupa’sında da yayılmaya başlaması” ve ikincisi “devletin modernleşme sürecine girmiş olması”ydı⁵. Osmanlılık, farklı etnik ve dini kökenli imparatorluk uyruklarını kapsayacak bir üst kategori olarak düşünülüyordu. Osmanlılık açısından Türklerin tutumu, bir ikileme takılmıştı. Öncelikle Türkler imparatorluğun yıkılmasından “tasalanan” tek gruptu, bu yüzden birliği korumak için Osmanlılık fikrini savunmak durumundaydılar. Ancak Osmanlılığın “değeri”, sadece pratik başarısına bağlanmıştı. Tarihsel başarısızlığı, onu savunanlar tarafından bile şeytanlaştırılmasına yol açmıştır. Bu dönüşüm süreci, Ömer Seyfettin’de de net olarak görülür:

“[Atalarımız] eskiden bu milletleri ayrı ayrı oldukça iyi idare etmişler. Sonra Tanzimat işi bozmuş. Ah bu Tanzimat! Bu, işte asıl felaketimizin başlangıcıdır. (...) Tanzimat, Avrupavari kanunların bizim memleketimize tatbiki başlanmasıdır. Bu yabancı ve muzır kanunlar, eski esirlerimiz olan reyanın çok işine yaramış. Çünkü bu kanunlar Avrupa medeniyetinden yani Hristiyanlık ruhundan doğuyordu. Esirlerimizin çoğu da Hristiyan olduğundan hayatlarına biçilmiş kaftan gibi uyuyor, onları terakki ettiriyordu. (...) Memleketimizde bütün zenginlik az zaman içinde esirlerimizin yani o eski ve barışmaz düşmanlarımızın eline geçti. Biz adeta bir bekçi, bir uşak gibi kaldık”⁶.

Sürecin Türklerin fakirleşmesine, “esirlerimizin” (özellikle de Rumların/Yunanlıların) zenginleşmesine neden olduğu fikri Ömer Seyfettin’de sıklıkla tekrar edilir. Bir Türk burjuvazisi yetiştirme projesine o da açıkça taraftardır. Öyle ki, bu konudaki fikirlerini emir kipinde bildirir:

“Ey Türkler! Paralarınızı yerli Yunanlılara vermeyin. Yunan donanmasının dörtte üçünün Türk parasıyla yapıldığını yine kendileri söylüyorlar. Kardeşlerinize, Türklerle alışveriş edin. Yoksa mahvolacağız, açlıktan öleceğiz, ezan yerine camilerde çanlar uluyacak. Uyanın! Uyanın!”⁷.

“Milliyetperver bir Türk edibinin en büyük vazifelerinden biri de Türklere, hususiyetle İstanbullulara bakkallığı sevdirek bakkallığa bir kıymet vermektir. Bizi kasıp kavuran, hayat damarlarımızı ellerine geçiren, bize akla gelmez hainlikleri reva gören İstanbul’daki Yunan bakkal ordusudur!”⁸.

Etnik azınlıkların iktisadi üstünlüğünün Türkler için tehlikeli bir durum yarattığı düşüncesi, Osmanlılık düşüncesine de karşıt bir konuma işaret eder. Bu husustaki düşüncesi şurada çok daha açıktır.

“Bir cinsten olmayan şeyler cem edilemez. Mesela on kestane, sekiz armut, dokuz elma... Nasıl cem edeceksiniz? Bu mümkün değildir. Ve bu imkansızlık nasıl riyazi ve bozulmaz bir kaide ise birbirlerinden tarihleri, ananeleri, meyilleri, müesseseleri, lisanları ve mefkûreleri ayrı milletleri cem edip hepsinden bir millet yapmak da o kadar imkansızdır”⁹.

Öte yandan Osmanlılığın yanlış olduğu fikri, asıl olarak tarihsel iflasından -yani Balkan Savaşı’ndan- sonra Ömer Seyfettin tarafından dile getirilmeye başlanır. Aslında o da Osmanlılık fikrini 1911 öncesine dek savunmaktadır. Küçük bir II. Meşrutiyet ütopyası olarak adlandırılabilir *İki Mebus* buna örnek gösterilebilir¹⁰. Hürriyet’ten 30 yıl sonra bir cenaze vesilesiyle karşılaşan biri eski diğeri yeni iki mebusun sohbeti şeklinde giden hikâyenin fonunda “hastalığı atlatan” Yeni Osmanlı takdim olunur. Yeni Osmanlı “Avrupa’nın en necip, en zeki, en zengin, en faal bir kavmi

⁵ Şükrü Hanioglu, “Osmanlılık”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 5, İstanbul: İletişim, 1985a, s. 1390.

⁶ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 3 Bomba, Primo Türk Çocuğu*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2002a, s. 46-47.

⁷ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 1 Efruz Bey*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2003a, s. 214.

⁸ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 15 Olup Bitenler Toplumsal Yazılar*, Ankara: Bilgi Yayınevi 2000, s. 184.

⁹ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 106.

¹⁰ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 4 Harem, Ashab-ı Kehfimiz*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2003b, ss. 74-84.

olmak üzere tanın[ır]”. “Muazzam ve muhteşem” bir hükümetimiz vardır, “hevilnak ve müthiş ordumuz, (...) komşularımıza daimi heyecanlar ver[ir]”. Tüm bunlar II. Meşrutiyet sonrasında “Avrupa medeniyetini, garbın terakkiyatını titremeden, çekinmeden kabul ediver[memizin]” sayesinde olmuştur. “Devalar icat ve tertibine kalk[ılmamış], ilaç müstahzar bul[unmuştur].” “İşte bu harici ve müstahzar hâpı hiç şüphelenmeden, tiksinden yuttuk ve şifayab olduk.” Bu alıntıların gösterdiği üzere, Ömer Seyfettin'in II. Meşrutiyet'e yönelik bakışı çok naif ve yüzeysel görünmektedir. Esasen bu derinlik yoksunluğu, genel olarak Jön Türklere teşmil edilebilir.

Ş. Mardin, (2007: 25) Jön Türklerin hiçbir derin teori, özgün bir siyasi formül veya zihinleri devamlı uğraştırmış bir ideoloji ortaya koymadıklarını söyler¹¹. Bunun yerine, dışarıda geliştirilen bazı fikirleri benimseme (ki Mardin'in buna verdiği örnek Türkçülüktür) ve Batıda popüler çeşitli görüşlerin aktarıcılığını yapma yoluna gitmişlerdir. Bu da tepkisel, aceleci ve eklektik bir ideolojik duruşun oluşmasına yol açmıştır. Öte yandan yine Mardin'in üzerinde durduğu (2007: 17) devlet adamı-devlet ilişkisinin doktor-hasta ilişkisi basitliğinde anlaşılması, sorunların tarihsel gelişiminin ıskalanıp sihirli formüllerle çözüleceğine inanılmasına ve aceleyle bir şeylerin kurtarılmaya çalışılması gibi bir tutuma neden olmuştur ki bunun yanlışlığı da Hürriyet'ten kısa süre sonra görülecektir¹². *İki Mebus*'ta 30 yıl içinde Japonya'yı geçmemizi sağlamış olan II. Meşrutiyet inkılabı, yıldönümünde, *Hürriyet Bayrakları*'nda şöyle anılacaktır: “Gerinirken yalancı inkılâbımızın, bu kansız ve hakikatte ancak manasız alkış tufanlarından ibaret olan zavallı düzme Türk inkılabının ikinci senesi olduğunu hatırladım”¹³.

1.2. Balkan Milliyetçiliklerinin Etkisi: “Demek Türklerin yaşamak hakkı yokmuş”¹⁴

II. Meşrutiyet ideallerinin ve iyimserliğinin bu şekilde çok çabuk silinip gitmesi, esas olarak II. Meşrutiyet'in Balkanlardaki sorunlara çözüm getirememesinden kaynaklanmıştır. Bu çözümsüzlüğü daha iyi anlayabilmek için Balkan milliyetçiliklerine yakından bakmak gerekiyor.

Süreci daha iyi anlayabilmek için daha geriden, Osmanlı fetihleri sonrasında kurulan yapıdan başlamak gerekir. “Osmanlı fetihleri, Balkanlarda ilk anda aristokrasiyi yok etti, küçük toprak beylerini kendine bağladı. (...) Balkanlarda zengin toprak aristokrasisinin yokluğu veya İslamiyet yoluyla emilmesi de ilerde ulusal uyanışın öncülüğü sorununda kendini hissettirecektir.”¹⁵ Ticaretle zenginleşen yeni burjuva sınıf bu noktada devreye girdi ve ulusal bilinci uyandıracak olan aydın sınıfı, kendi içinden yetiştirdi. Aydın kesim, milliyetçiliği bir biz ve ötekiler ayrımıyla biçimlendirdi. Karpat'ın¹⁶ sözleriyle; “Balkan aydınları arasında ulusal bilincin ortaya çıkması, Osmanlı yönetimiyle ilgili olarak kendini, dinsel dışlayıcılık ve İslam'la ilişkili her şeyin reddedilmesi açısından gösterdi. Gelişen Balkan ulusçuluğunun negatif kutbu İslam ve Osmanlı Türklüğü, pozitif kutbu ise kendi etnik kültürleriydi.” Bu aşamada Osmanlı İmparatorluğu'nun bürokratik örgütlenmeyi modernleştirmeye ve merkezileşmeye yöneldiğini, bunun sonucunda devletin Balkanlar'da daha görünür hale geldiğini ve eşzamanlı olarak gelişen bu nefretin somut örneği ve hedefi olduğunu da eklemek gerekir¹⁷. Çalışmanın konusu açısından Balkan milliyetçilikleri içinde Ömer Seyfettin'in tepkisel anlamda

¹¹ Ş. Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İstanbul: İletişim, 2007, s. 25.

¹² Mardin, a.g.e., s. 17.

¹³ Ömer Seyfettin, 2002a, s. 101.

¹⁴ Yazarın *Ruzname* isimli Balkan Savaşı günlüğünden, Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 8 Falaka, Kaşığı, And, Boş İnançlar*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2005b, s. 56.

¹⁵ İlber Ortaylı, “Balkanlarda Milliyetçilik”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, İletişim, s. 1028.

¹⁶ H. Kemal Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Ankara: İmge, 2004, s. 78.

¹⁷ Karpat, a.g.e., s. 80-81.

özellikle etkilendiği milliyetçilikler olan Bulgar ve Yunan milliyetçiliklerine biraz daha yakından bakılabilir.

Yunan milliyetçiliği, burada anlatılan Balkan milliyetçiliği ideal tipine en yakın örnek olarak görülebilir. Yani milliyetçilik, ticaretle gelişen yeni-burjuvazi ve onun aydın kesimi önderliğinde gelişmiştir. İdeolojisi bu yeni-burjuvazi tarafından çatılan Yunan milliyetçiliği, Mora yarımadasında çeşitli zorluklar içindeki köylülükle ve alt düzey ruhbanla işbirliği yaparak -ve Jusdanis'in deyiimiyle benzeri 20. yüzyılda İspanya İç Savaşı'nda görülecek bir uluslararası destek ile- zafere ulaşmıştır¹⁸.

Yunanistan'ın daha sonra topraklarını Osmanlı aleyhine tedricen genişletmesi Ömer Seyfettin'in Yunan'a bakışında "(...) olumsuz ve zararlı yanları olsa da neredeyse örnek alınması gereken 'ileri' bir ulus" imgesini de beraber getirir¹⁹. Zenginleşmek için (yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere) Yunan örnek alınmalıdır. Ayrıca mefkûrelerine bağlılık açısından da Yunanlılardan ders alınmalıdır. "Kuvvetsizliğine, vasıtasızlığına bakmadan Bizans İmparatorluğu'nu teşkile çalış[abilmeleri]" cüretkâr, tehditkâr ama kendi mantığı içinde doğru bir harekettir²⁰. Yunan'dan örnek almanın somut bir örneğini *Bir Çocuk: Aleko*'da görürüz²¹. Aslen Türk olan Ali, Rumlar arasına su ve yiyecek bulmak amacıyla karışır. Yetim olduğunu söyler ve papazla kalır, kendini Aleko olarak tanıtmıştır. Ali, Aleko üzerinden milli benliğini kazanır. Yani Rumların milliyetçiliğini tanıyarak, gözlemleyerek kendi milliyetçiliğine giden yolu bulur.

"İhtiyar papaz her vakit Ali'ye Rumların dünyada neler yaptığını, bir Rum kızının yüzerek gidip düşman gemilerini deldiğini, bir Rum kahramanının üç yüz kişi ile bir milyonluk orduları bozduğunu hikaye ediyordu. Ali elifbeden başka bir şey okumamıştı. Ama bu korkak Rumlar bu kadar yaparsa, Türklerin evvel zamanda İstanbul'u, Çanakkale'yi almak için neler yapmış olacaklarını düşünüyordu"²².

"'Büyük Yunan, Büyük Rumluk' emelini dinledikçe kalbi şişiyor, acı bir azap boğazına tıkanıyordu. İşittiği, duyduğu, anladığı her şey onda aksi bir tesir bırakıyordu. On dört yaşındaki cahil haliyle gözünün önüne köyünün camiini getiriyor, daima ahiretten, Sırat köprüsünden, cennetten, cehennemden bahseden ihtiyar imamı mihrabın yanındaki yeşil boyalı kürsüye çıkartıyor... 'Büyük Türklük' için, Türk düşmanlarının perişan edilmesi için, tıpkı ihtiyar papaz gibi söyletiyor, ihtiyar papazın sözlerini Türkçe ona tekrarlatıyordu"²³.

Bulgar milliyetçiliğinin evrimi daha farklıdır. "Bulgar ulusal hareketi pragmatist ve patriyotist bir nitelikten geçerek çiftçi hareketini içeren bir akım haline geldi. Yükselen kentsoyluların desteği, yerini güçlenen tarım proletaryasının desteğine bıraktı."²⁴ 19. yüzyıl ortalarından itibaren Mithat Paşa reformlarının da etkisiyle Bulgaristan'da kapitalizme eklenilen tarımda hızlı bir gelişme yaşanmıştı. Karpat'a göre bunun sonucu, milliyetçi aydınların Osmanlı ekonomi politikalarından yararlanan orta sınıflara yabancılaşması, Rus düşüncesinin de etkisiyle halkçı ve sosyalizan bir çizgiye evrilmesi olmuştur²⁵. Bu halkçı ve sosyalizan etki, özellikle köy öğretmenleri aracılığıyla yayılmıştır ki, gerek Ömer Seyfettin'in eğitime dair düşüncelerinde gerekse Erken Cumhuriyet döneminin öğretmen

¹⁸ Karpat, a.g.e, s. 106; Ortaylı, a.g.e, s. 1030-31.

¹⁹ Herkül Milas, *Türk Romanı ve Öteki: Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*, İstanbul: Sabancı, s. 43.

²⁰ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 16 Türklük Üzerine Yazılar*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2002b, s. 70.

²¹ Ömer Seyfettin, 2005b, ss. 129-53.

²² Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 137.

²³ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 138.

²⁴ Ortaylı, a.g.e., s. 1029.

²⁵ Karpat, a.g.e., s. 125.

idealinde yansımaları bulmuştur. Öte yandan milliyetçiliğin daha genel tarihsel gelişimine bakıldığında ise, 1860'larda daha çok kültürel açılım görülmekte ve federatif talepler yükselmekteyken; 1870'lerden sonra komitacı mücadele gelişmişti. Özellikle Berlin Antlaşması'ndan sonra komitacı mücadele Makedonya ve Batı Trakya'ya yayıldı²⁶.

Bulgar milliyetçiliğinin zafer kazanmasında Rus yardımı önemli bir yer teşkil eder²⁷. 1877-78 Savaşı'nda paramiliter Bulgar güçleri (komitalar), Rus ordusunun yanında destek olarak savaşmışlar, kıyıcılıkları ve vahşetleriyle ün yapmışlardı. Aynı kıyıcılık, Balkan Savaşı'nda tekrar ortaya çıkacaktı.

Komitacı mücadelenin Jön Türklerin fikir ve davranışlarına etkisi özetle şu şekilde oluyordu:

"Bu bölgedeki çete faaliyetini önlemek için yoğun [mücadele ediliyordu] ve Türk kökenli subaylar isyan hareketleriyle iki hususu görmeye muvaffak oluyorlardı. İlk olarak kendilerine en büyük siyasal ideal olarak anlatılan Osmanlıcılığın tesirinin Türk unsurlar dışındaki gruplarda ne kadar zayıf olduğu açıkça izlenebiliyordu. İkinci olarak ise, bu isyancıların kendi milliyetçi hareketleri uğruna nasıl bir mücadeleyi göze aldıklarını görmek Türk subaylarını derinden etkiliyordu"²⁸.

Bu iki etki de Ömer Seyfettin'in eserleri üzerinden rahatlıkla izlenebilir. İstanbul'da öğrenilen Osmanlıcılığın Makedonya'da eriyip gitmesinin ilk örneği *Hürriyet Bayrakları*'dır. Bir Türkçü subay (anlatıcı) ile Osmanlıcı mülazım siyaset tartışırken bir Bulgar köyüne denk gelirler. Uzaktan bir evin duvarında kırmızı bir şey asılıdır. Mülazım bunu sevinçle al Osmanlı bayrağına yorar. Köye gittiklerinde bayrak sandıkları şeyin, kurutulmuş biberler olduğu ortaya çıkar. Ancak hayal kırıklığı, sadece biberler olmamış; onların da ötesinde sıradan Bulgarların Türklere bakışı olmuştur:

"Kadın aynı hain gözlerle bize bakıyor, etrafımızda çırpındıkça daha ziyade kuduran köpek, havlamasına devam ediyor, domuzlar gayet adi ve ehemmiyetsiz mahlûklar olduğumuzu anlamışlar gibi sahiplerini taklit ederek bize bakmadan geçiyorlar, gübrelerde ezeli gıdalarını araştırmaya başlıyorlardı. Tarlada çalışan Osmanlı-Bulgar vatandaşı, bir kere olsun dönüp bakmıyor, çapasıyla uğraşıyordu"²⁹.

Bulgar'ın domuzu ve köpeği bile Türk'e düşmandır! *Nakarat*'ta güzel Bulgar kızlarının da (!) Türk'e düşman olduğunu öğreniriz³⁰. Bir Bulgar köyünde konaklamakta olan Türk subay, uzaktan kendisine bakıp gülümseyip hep aynı nakaratı söyleyen Bulgar kızına âşık olur. Kızın nakaratının nasıl bir aşk şarkısı olduğu üstüne kafa yorar. Hikâyenin sonunda ortaya çıkar ki, nakaratın Türkçesi "Bizim olacak, bizim olacak / İstanbul bizim olacak"tır³¹.

Bulgar komitacıların gözü karalıkları, milliyetçi mücadele ve zafer uğruna hiçbir şeyden kaçınmamaları, bu yolda alabildiğine zalim ve kıyıcı olabilmeleri Ömer Seyfettin'de ve diğer İttihatçılarda iki zıt duyguyu beraberinde getirir: korkuyla karışık nefret ve takdirle karışık saygı. *Bomba*'da komitacıların "içeride bozgunluk çıkaran" sosyalist bir aileyi nasıl cezalandırdıklarını görürüz³². Karı koca sosyalist ideallere kapılmıştır ("yaşasın sa'y ve taab") ve komitacılarla araları

²⁶ Ortaylı, Bulgar milliyetçiliğinin iki ana taşıyıcısının köy öğretmenleri ve komitacılar olduğunu vurgular. Öte yandan farklı Balkan halkları arasında federatif bir birlik düşüncesinin de yine Bulgar milliyetçilerinin Makedonya'ya yönelik ilhak talepleriyle sona erdiğini belirtir. Ortaylı'dan özetleyen Stefanos Yerasimos, "İlber Ortaylı: Türk Milliyetçiliğinin Kökenindeki Balkan Milliyetçiliği", *Toplumsal Tarih*, 15, s. 19.

²⁷ Karpas, a.g.e., s. 125.

²⁸ Şükrü Hanioglu, "*Türkçülük*", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 5, İstanbul: İletişim, 1985b, s. 1396.

²⁹ Ömer Seyfettin, 2002a, s. 111.

³⁰ Ömer Seyfettin, a.g.e., ss. 79-100.

³¹ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 99.

³² Ömer Seyfettin, a.g.e., ss. 125-47.

bozuktur. Her şeyi satarlar; ertesi gün Amerika'ya gideceklerdir. Ancak komitacılar buna izin vermezler. Önce kocayı, Boris'i çağırırlar sonra eve giderler ve Boris'in yaşlı babası (İstoyan) ve "güzel" karısından (Magda) Boris'in sağ salim geri gelebilmesi için bütün paralarını isterler. Magda'yı taciz ederler. Bunu sosyalizmle meşrulaştırırlar: "Yanaklarından meze alacağım. Sen sosyalist değil misin? Sosyalistler her şeye iştirak isterler. Ben de senin yanaklarına Boris'le müşterekim!"³³. Sabahleyin eğlencelerini bitiren ve tüm parayı gasp eden komitacılar giderler, bomba diyerek kara bir torbayı Magda'ya bırakırlar. O kara torbanın içinde Boris'in kesik başı vardır. Burada baş kesmenin modern-öncesi bir cezalandırma biçimi olduğunu ve hem sorunu kökten giderme hem de ibretlik bir ders verme amacı taşıdığını hatırlamamız gerekir. Türkçedeki bazı deyimlerde olsun ((Yılanın) başını ezmek, baş koparmak vs.) tarihsel deneyimde olsun (halka açık idamlar, ölümlerin ağaçlara, kapılara vs. asılmalarında) bu çifte amaç çok iyi görülebilir. Nitekim Seyfettin'in başka hikâyelerinde kafa kopararak, kafa keserek ceza ve ders verme teması işlenir. Örneğin *Topuz*'da (Seyfettin: 2006a: 122-130) "istiklal sevdasına düşen" Eflak prensinin başı bir topuz darbesiyle ezilir. Yazar bunu şöyle anlatır:

"Tahtın önüne geldi. Ansızın... gözle görülmeyecek bir çabuklukla havaya kaldırdığı bu müthiş topuzu prensin elmaslı tacına öyle bir indirdi ki... Salonun içinde kimse kımıldayamadı. Hepsi olduğu yerde dondu. Taş kesildi. Akabinde kaftanın altından büyük bir kılıç sıyrın elçi, Ulaşça, İşte gördünüz ya... İstiklal sevdasına düşen asi cezasını buldu!" diye haykırdı"³⁴.

Kafa koparmanın iki farklı anlamı, Seyfettin'in komitacılarla ilgili çelişkili duygularını anlamamız açısından bir ilham verebilir. Şiddetin vahşet düzeyi, hem korku ve saygı uyandırır hem de cezalandırıcı işlev taşır. *Beyaz Lale*'de şiddetin bu iki yönü daha derinlemesine işlenir³⁵.

Komitacıların Balkan Savaşı bozgunu ardından Serez'i nasıl ele geçirdiklerini ve etnik temizlik yaptıklarını işleyen bu hikâyede işkence ve tecavüz had safhada gerçekleşir. Çocuğuyla birlikte bir kadın fırında yakılır, tecavüz sahneleri en açık ayrıntılarla tasvir edilir. Ömer Seyfettin'in tecavüz tasvirlerini yorumlarken Belge şöyle der: "Ömer Seyfettin'in cinsellikle ilgili bölümlerinde 'erkeksilik' ve bundan kaynaklanan bir 'sado-mazoşizm' görülür. Çoğu zaman da bu davranışı gösteren düşmanlar, yani Bulgarlardır. Ama aradan bu milliyet motifi çıkarıldığında anlatıyı pornografik sado-mazoşist edebiyatının bir parçası gibi okumak da mümkündür."³⁶ Belge, *Beyaz Lale*'den şu bölümü alıntılar:

"Radko, bu ölüye istediği vaziyeti verdi. Üstünde şeni arzusunun en karanlık, en pis, en kirli ateşlerini tutuşturdu. Onun son kalan hararetlerini içti. Emdi, ısırdı (...) ...lekesiz ve nurani kasıklarından, solgun ve renksiz kan damlaları sızıyordu. Baktı, baktı... Ve, yeniden iştahlandı. Bir tarafı harap bu ölüyü, başka türlü de hırpalamak, kirletmek için bu sefer yüzü koyu çevirmek istedi"³⁷.

³³ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 147. Burada bir parantez açılarak Ömer Seyfettin'in sosyalizm algısına değinilebilir. Komitacıların sosyalizmle ilgili tiksindirici düşüncelerine yazarın da katıldığı onun diğer eserlerinden hareketle ileri sürülebilir. Örneğin *Pamuk İpliği*'nde sosyalizmin özelliklerinden bahsederken ilk önce "izdivaçta serbesti"yi anar, diğer özellikler ise "meşveret usulü, demokrasi, cumhuriyet, kat'i müsavat, iştirake pek yakın ve umumi bir teavün"dür (yardımlaşma). Sosyalizmin öncelikle cinsel serbestlik olarak algılanması, daha sonra antikomünist milliyetçiliğin de klişelerinden biri olacaktır. Bkz. Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 9 Aşk Dalgası, Bahar ve Kelebekler, İlk Düşen Ak*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998, s. 20-34 ve s. 33.

³⁴ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 2 Eski Kahramanlar*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006a, s. 128-29.

³⁵ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 10 Beyaz Lale*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2005c, ss. 7-47.

³⁶ Murat Belge, (1998), *Edebiyat Üzerine Yazılar*, İstanbul: İletişim, 1998, s. 269.

³⁷ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 46.

Ömer Seyfettin'deki bu şiddet tasviri sadece cinsellikle sınırlı değildir. Aynı hikâyede örneğin insan yakılmasını şöyle tasvir eder;

“Kebap yapılacak kestaneleri nasıl çatlamasın diye yararlırsa o da fırında yakacağı adamın vücudunu öyle yarardı. Yarılmamış bir adam çabuk yanmazdı. Halbuki yarılırsa bir cızırtı çıkarak, çabucak tutuşur, mavi ve sincabi bir buhar bırakarak kül oluverirdi. Bu mavi ve sincabi buhar...”³⁸.

Yazarın şiddet karşısında bu büyülenişini, psikolojik tahlilde bulunmadan açıklamak pek mümkün görünmüyor³⁹. Bununla birlikte yazarın sadizmle ilgili olumlu düşüncelerinin olması, şaşırtıcı görünmüyor.

“Sadizm mi? ... Oh, bu ne müthiş bir erkek hastalığıdır. Buna müsab olan erkek, kadını ezmek, kadını dövmek, kadına zulm ve itisaf etmekle mütelevviz olur. (...) Sadizm, ah bu kelime bile bir mecnunun isminden alınmıştır. Siz *Justine*'i, *Faziletin Felaketleri*'ni okudunuz mu?”⁴⁰.

Öte yandan cinsel şiddetin ve sadizmin kullanımını, (açıkça ispat edilemeyecek) psikopatolojik bir durumun emaresi olarak görmek yerine, yazarın amacına odaklanmak daha yararlı olabilir. Bu bağlamda kadın ile millet arasında kurulan özdeşlik üzerinden Lale'nin “kirlenmesinin” esasında milletin namusunun ve onurunun korunamamasına delalet ettiği söylenebilir⁴¹. Bu bakımdan yazarın esasen okuyucusunu şok ederek ayağa kaldırmayı amaçladığı düşünülebilir. Bulgar milliyetçiliğinin sınırsız şiddet kullanımına cevaz verir oluşu, en az Bulgar milliyetçiliğinin kabul ettiği seviyeye kadar, onunla mukabele edebilecek kadar şiddet kullanılması gerekliliğine Ömer Seyfettin'i ikna etmiştir. Rakip şiddet karşısında ondan daha fazla şiddet kullanmanın gerekliliği fikri, yazarı, kuramsal düzlemde sosyal Darwinizme ulaştıracaktır. Öte yandan Bulgar milliyetçiliğinin yukarıda değinilen, 1860'lar sonrası kültürel uyanışı da, dili ve eğitimi milli amaçlar için araç görme fikrini besleyerek Ömer Seyfettin'in dil anlayışında etkili olacaktır. Bu hususlara geçmeden önce, son olarak İttihat Terakki'ye ve Ömer Seyfettin'in bu cemiyet/parti hakkındaki düşüncelerine bakmak, bağlamı tamamlamak için faydalı olabilir.

1.3. İttihat Terakki Cemiyeti'yle İlişkisi

Zürcher, Kıta Avrupası tarihinde, Almanya, Rusya, Habsburg ve Osmanlı tarihlerinden örnekler vererek sınır bölgeleri sakinlerinin, imparatorlukların doğuş ve çöküş dönemlerinde ne kadar önemli rol oynadıklarını belirtir⁴². Bu önem, sınır bölgelerinin rakip halklar arasında sürekli çatışma alanı olmasından kaynaklanır. Nasıl Alman askeri ve politik geleneği Saksonya ya da Würtemberg yerine Prusya'da şekillenmişse Osmanlı/Türk geleneği de Karaman'da, Sivas'ta değil Selanik'te, Üsküp'te, Manastır'da yani bir bütün olarak Makedonya ve Doğu Rumeli'de şekillenmiştir. Bu şekillenmenin en önemli aracı ise İttihat Terakki Cemiyeti (bundan sonra İTC) olmuştur.

İTC her ne kadar istibdat karşıtı Tıbbiyeli öğrenciler tarafından kurulmuş olsa da siyasal misyonunu asıl belirleyen olgu Rumeli'nin geleceğinden duyulan kaygıdır. İTC'nin ideolojisi bu nedenle tamamen somut olayların tecrübesi ve tepkisi üzerine inşa edilmiş, soyut ve kuramsal nitelik ihmal edilmiştir. İdeolojik kararsızlığı buradan doğar ve acele ve telaşla sihirli formüller aramak durumunda kalır.

³⁸ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 26.

³⁹ Alangu, Seyfettin'in eserlerindeki bazı otobiyografik değerlendirmelerden hareketle yazarın zaman zaman depresyona girdiğini iddia eder. Bkz. Tahir Alangu, *Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, İstanbul: YKY, 2020, s. 364.

⁴⁰ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 5 Yüksek Ökçeler*, Ankara: Bilgi Yayınevi. 2006b: s. 39.

⁴¹ Yahya Kemal Taştan, *Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Ötüken, İstanbul, 2017, s. 121.

⁴² Eric Jan Zürcher, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma* (Çev. E. Aydınoglu), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 139-40.

Ömer Seyfettin'in Bulgaristan'da bulunduğu dönemde (1909 sonrasında) İTC'yle ilişki kurduğu biliniyor⁴³. Bu dönemde İTC henüz iktidarı tümüyle ele geçirememiş, Akşin'in deyiimiyle bir tür “denetleme iktidarı” kurmuş durumdadır⁴⁴. İdeoloji olarak ise resmi söylemde Osmanlıcılık, gizli olarak da Türkçülük ön plandadır. Türkçülüğün Osmanlıcılık karşısında sürekli zemin kazandığı, yeni kurtarıcı formül olarak düşünölmeye başlandığı görölmektedir. Bunun asıl nedeni, II. Meşrutiyet'in çözüm olamaması ve Makedonya tecrübesinin Osmanlıcılığın etkisizliğini ve giderek itibarsızlığını ispat etmesidir. Ömer Seyfettin'in İTC'yle ilişkisinde iki önemli unsuru gösterebiliriz. Birincisi Parti'nin ideoloğu Z. Gökalp ile kurduğu yakın ilişki ve onun düşüncelerinden yararlanması, ikincisi de Parti'nin resmi ya da yarı resmi yayın organlarında görev alarak İTC ideoloğuna dönüşmesidir⁴⁵.

Ömer Seyfettin, Gökalp'le karşılaştırıldığında entelektüel altyapısı daha dar, özgün fikirleri daha az bir aydın tipi sergiler. Bunu en iyi İTC dergilerinde yazdığı siyasal içerikli makalelerde görebiliriz. Bu makalelerde Seyfettin, Gökalp'in tezlerini (belki biraz vurgu farkıyla) tekrar eder. Hars-medeniyet ayrımı bunların en belirgin ve en önemli olanıdır. Yine mefkûre fikri, beynelmileliyet-din ayrımı, beynelmilel olanı inkâr edip yalnızca teknolojinin alınması fikri, İslam'ın önem ve övgüsü, halka yaklaşma ve tabii yazı dili ile konuşma dili arasındaki ayrımın giderilmesi⁴⁶ de Gökalp'ten alıp kullandığı fikir ve temalardır.

Ömer Seyfettin'in İTC basınındaki yazılarını II. Meşrutiyet ortamının “fikir harbinde” İttihatçı görüşleri savunmak ve kitleleri ikna edecek biçimde basitleştirmek misyonuyla değerlendirilebilir. Türkçülük ideolojisinin artık daha açık olarak dillendirildiği daha sonraki dönemlerde İTC de artık denetleme iktidarından tam iktidara geçmiştir. Bu yeni dönemde Ömer Seyfettin ile İTC arasındaki ilişkinin “daha sıkı” hale geldiği görölmektedir ki bunun bir örneği halkın moralini kuvvetlendirmek amacıyla savaş hikâyeleri yazmasıdır. İleri bu konuda “bazı çıkarlar, parasal olanaklar yazarımızı gönendirmiş ola ki” diyerek yazarı para karşılığı “ısmarlama” hikâye yazmakla suçlarken⁴⁷; Alangu ise “onun parti ile olan bağlantılarının ‘kültür politikası’ dolayısı ile olduğu, diğer konulardaki çalışmalarla ilgilenmediğini” söylemektedir⁴⁸. İşin ilginç yanı, İTC'nin zirvede olduğu dönemlerde partinin ileri gelenlerini öven Seyfettin, İTC iktidarını kaybettiğinde hem kişi hem de politika temelli eleştirilerde bulunmaktadır. Örneğin *Memlekete Mektup*'ta İttihatçıları şöyle niteler: “Meşrutiyeti istihsal ettikleri için Anadolu'nun sırtı sıra on yıl liyakatlerine aldandığı *İttihatçı güruhu* ...”⁴⁹. Enver ve Cemal'e ise şöyle saldırır:

“[O.] bu asrın milliyet hakikatini anlamayan, en milliyet hissinden mahrum iki cahil şahsiyeti, Enver'le Cemal'i Türkçü sanıyor. Mantiği kararmış Enver'in Anadolu'dan gasp ederek bol bol Arap illerine saçtığı milyarların dehşetini biz Malatya'da biliyorduk”.

Bu tavır değışikliğı nasıl açıklanabilir? Yazarın oportünizmiyle mi, İttihatçıların hatalarından ve suçlarından kendini ayırıştırma çabasıyla mı? Bunların da belli bir payı olsa da kanımca Enver ile Cemal'de bulunduğunu düşündüğü “devleti kurtaracak kahraman önder” cevherinin yokluğundan

⁴³ Necati Mert, *Ömer Seyfettin İslamcı, Milliyetçi ve Modernist Bir Yazar*, İstanbul: Kaknüs, 2004.

⁴⁴ Sina Akşin, “İttihat Terakki”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 5, İstanbul: İletişim, 1985, s. 1422-1435.

⁴⁵ Alangu, a.g.e., s. 119.

⁴⁶ Bunlardan İslam övgüsü ve öneminde önemli bir vurgu farkı olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle taassup eleştirisinde dine karşı zaman zaman oldukça sert bir tutum takındığı göröür. Dille ilgili görüşlerinin tamamen Gökalp etkisiyle oluştuğunu söylemek de pek doğru olmaz, ortak fikri mesailerinin ürünü olduğunu söylemek sanırım daha doğru olur. Öte yandan mefkûre fikrinde çok belirgin bir Sosyal Darwinist nitelik vardır ki geçerken kaydetmek gerekir.

⁴⁷ Selim İleri, “Ömer Seyfettin ve Faşizm Tutkusu”, *70'lerin Birikimi*, 8 (Ekim), 1975, s. 6.

⁴⁸ Alangu, a.g.e., s. 369.

⁴⁹ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 7 Yalnız Efe, Muhteri, Velinimet*, Ankara: Bilgi Yayınevi 2005a, s. 74-83, abç.

duyduğu üzüntü -ki hikâye 1919'da neşredilmiştir- ile kabahati bu şahıslara yöneltme çabasının, yazarın asıl amacı olduğu ileri sürülebilir. Sadece asker olan Cemal ve Enver'i hedef alıp örneğin Talat'a dokunmaması da bu tezi destekler. Jön Türklerin kuramsal ve ideolojik altyapılarının zayıflığından, bunun sonucunda mucizevî kurtuluşlara ya da çok genel formüllere ("Batı'nın tekniğini alalım" gibi) sığındıklarından yukarıda bahsedilmişti. Ömer Seyfettin'de böylesi mucizevi bir çözümün gerçekleşmesinin bir biçimi, kurtarıcı bir adamın zuhur etmesidir. *Mehdi* hikâyesi böyle bir umudu anlatır.

"Evet bütün kavimlerin kendilerine mahsus hâdileri vardır. Onları hidayete eriştirir. Mesela Bosna-Hersek'teki Müslümanları halife gidip kurtaramaz. Onlar çalışırlar, içlerinden bir fedakâr, birçok fedakâr çıkar. Silaha sarılırlar. Esirlikten kurtulan Hristiyan milletlerin halasçılarını taklit ederler"⁵⁰.

Seyfettin'in I. Dünya Savaşı sonrasında İttihatçılarla arasının açılmasının bir başka önemli nedeni de İttihatçıların vurgunları olmuştur. Birçok eserinde vurgunculara karşı nefretini işler. *Memleket Mektup*'ta, *Zeytin Ekmek*'te, *Niçin Zengin Olmamış*'ta, *Foya*'da ve Cabi Efendi serisinde, hep bu yeni türedi zenginlere ahlaki gerekçelerle saldırır. Örneğin vurgunculuğun eşgüdümünü yapan İttihatçı güruha hıncını *Niçin Zengin Olmamış*'ta şu satırlarla ifade eder:

"Artık müthiş bir anarşist oldum. Bir milletin bire kadar açlıktan ölmesi için toplu, tüfekli teşkilat yapan Topal'ı, bu alçağı öldürecekim. Yenecek ne varsa ortadan kaldıran, altı yüzyıllık bir devletle beraber kocaman, masum Türk milletini fakr-üd-dem kılıcından geçirenleri gebertecekim. Evet, bu milleti hükümet mahvetmek istiyor!"⁵¹.

Her ne kadar türedi zenginlerden hoşnutsuz olsa da milli burjuvazi yaratılmadan Türkiye'nin kurtulamayacağı fikrinde olduğu için aslında kendi içinde çelişkilidir. Alper'in sözleriyle "Devletin varlığını sürdürebilmesi için güçlü bir burjuvaziye dayanması gerektiğini kavrayan, ancak devlet eliyle geliştirilen bu yeni burjuvazinin spekülâtif ve vurguncu davranışlarına tepki duyan aydınların çelişkisini aynen yaşa[r]."⁵² Sanırım bu çelişkisinde biraz da kendisinden aşağı gördüğü insanların zengin olmasını kıskanmasının da etkisi vardır. Yine *Niçin Zengin Olmamış*'ta örneğin şöyle der:

"İçimde birdenbire bir hırs canlandı. İki ay içinde yetmiş beş bin lira... Her gece dört saat ucuz olsun diye Almanlardan satın aldığım karpit lambasının başında, bir lira için nasıl terler döktüğümü hatırladım"⁵³.

Velinimet'te ise tavrı şöyledir:

"Rüştiye tahsili bile görmemiş yalınayak başıkabak bir uşak yamağının ip ameleliğinden ustabaşılığa, ustabaşılıktan fabrikatörlüğe, fabrikatörlükten müteahhitliğe sıçradığını, müteahhitlikten otomobil milyonerliğine doğru yürüdüğünü görmek -bilmem niçin- bana acı geliyordu. Kıskanıyor muydum? Evet, kıskanıyordum. (...) Başımı salladım. "Yeni zengin işte... dedim"⁵⁴.

⁵⁰ Ömer Seyfettin, 2005c, ss. 59-67. İnsan bunun ardından yazar Şubat 1920'de ölmeyip de Milli Mücadele'yi görseydi, yaşasaydı acaba fikirleri nasıl değişirdi, Mustafa Kemal hakkında ne düşünür, ne yazardı diye düşünmeden edemiyor.

⁵¹ Ömer Seyfettin, 2005a, s. 95.

⁵² Emin Alper, "*Ömer Seyfettin*", Tanıl Bora (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce I: Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi*, İstanbul: İletişim, s. 189.

⁵³ Ömer Seyfettin, 2005a, s. 88.

⁵⁴ Ömer Seyfettin, 2005a, s. 30.

Ancak hemen akabinde çelişkisini tekrar yineler ve kahramanına *Logaritmacı Hasan*'ın ağzından şu cevabı yapıştırmaktan da çekinmez. “Ne o? Beğenmiyor musun? (...) Kuruntuyu bırak. Zenginlik bu! Şarap değil yavrum! Eskisi de bir, yenisi de!”⁵⁵.

2. Ömer Seyfettin'in Millet Fikri ve Milliyetçilik Anlayışındaki Başlıca Motifler

Ömer Seyfettin'in millet fikrini benimsemesindeki belki de en önemli gerekçe, tarihsel dönüşümü (burada asıl olarak altı yüz yıllık bir imparatorluğun altmış yılda niçin çöktüğü sorusunu) açıklayacak anahtar kavram olmasıdır. Dünya tarihini o belirler:

“İtalyanları yarım asır evvel Avusturyalılara isyan ettiren, kurdukları müstakil hükümetleri birden bire büyüterek ve meşum tarihlerinden ilham alarak Trablus'a atılmalarına sebep olan “milliyet hırsı” değil miydi? Rusya'nın Asya'yı benimsemesi, Japonya'nın sivrilmesi, Sarı Tehlike, pancermanizm, panislavizm tehlikeleri hep bu milliyet hissinden doğmamış mıydı? Bulgarların iki hafta içinde İstanbul'a dayanmaları hangi uğursuz kuvvet sayesinde idi?”⁵⁶.

Bu perspektif içinde Ömer Seyfettin bir yandan milletleri tarihin öznesi haline getirirken diğer yandan da milletleri tarih içinde tarihsizleştirir, onları değişmez sabitlikler haline getirir. Milliyetçilik kuramları içinden değerlendirmek gerekirse, millet tasavvurunun Primordializm'e (İlkçilik'e) yakın düştüğü söylenebilir. Beynelmilel olanı (kozmpolitanlığı) bir yozlaşma olarak gören Seyfettin'e göre her insan belirli bir milletin parçasıdır. İnsanların bir kişisel, bir de genel yaşamı vardır. Kişisel yaşamı, tek başına, özel hayatını ifade eder. Genel hayatı ise, milletin müşterek hayatına karşılık gelir⁵⁷. Dolayısıyla bir millettten olmak, insan olmakla bütünleşik bir durumdur. Bununla birlikte *Yarınki Turan Devleti* adlı makalesinde milleti şöyle tanımlar: “Millet: Bir lisan konuşan, bir din, bir terbiye, bir maarifle birbirine merbut insanların mevcududur”⁵⁸. *Türklük Mefkûresi*'nde ise daha net bir tanım verir: “Bir lisanla konuşan ve dinleri bir olan bütün insanlar”⁵⁹. Bu iki tanımın ilginç olan ve aslında primordializmle de çelişebilecek yönü, milletin “doğal” değil, değiştirilebilir bir topluluğa işaret etmesidir. Zira dil ve din, pekâlâ insanlar tarafından değiştirilebilir. Mamafih Ömer Seyfettin bu çelişkiyi dikkate almaz. Dil ve kültür temelinden devam eder. Örneğin *Ashab-ı Kehfimiz* adlı hikâyesinin önsözünde Osmanlı milleti fikrini eleştirirken tanımını biraz daha genişletir:

“Hâlbuki bu fikir [yani Osmanlı milleti fikri], gayri milli Tanzimat maarifinin yetiştirdiği dimağlarda doğmuş bir vehimden, bir ham hayalden ibaretti. Dini, lisanı, terbiyesi, tarihi, harsı, mefahiri ayrı olan fertlerin mecmuundan “müşterek bir millet” teşkil etmek imkânı yoktu”⁶⁰.

Bu bağlamda, bu bölümde Ömer Seyfettin'in millet fikrini ve milliyetçilik anlayışını bazen birbiriyle çelişen farklı boyutlarıyla ele alacağız. Bunlar, ırkçılık ve kan vurgusu, birey ve devlet algısı, vatan fikri ve son olarak mefkûre ve Sosyal Darwinizm eğilimidir.

2.1. ırkçılık ve Kan

Ömer Seyfettin, nispeten daha serinkanlı kaleme aldığı makalelerinde daha aklıselim içindedir, ırkçılığı reddeder. Örneğin yukarıdaki millet tanımının başında; “Bugün milletlerde ırk esası aramak “Elkimya” ile meşgul olmaktan ziyade gülünçtür” der⁶¹. Öte yandan özellikle hikâyelerinde kan, asaletin ve çürümenin temel etkeni haline gelir. Kan bozukluğunun nasıl bir çürüme getireceğinin en

⁵⁵ Ömer Seyfettin, 2005a, s. 30.

⁵⁶ Ömer Seyfettin, 2003a, s. 184.

⁵⁷ Ömer Seyfettin, 2002b: s. 80.

⁵⁸ Ömer Seyfettin, 2002b: s. 70. Ayrıca bkz. Taştan, 2017: 180-81.

⁵⁹ Ömer Seyfettin, 2002b: s. 83.

⁶⁰ Ömer Seyfettin, 2003b: s. 9.

⁶¹ Ömer Seyfettin, 2002b: s. 70.

iyi örneği *Piç*'tir⁶². Anlatıcı Trablusgarp'a savaşmaya gitmektedir, Kahire'de eski bir arkadaşıyla karşılaşır. O, arkadaşını tanımaz. Çünkü arkadaş şapka⁶³ takmakta, palto giymektedir. Ancak arkadaş onu tanıır. Bu, Frenk Nihat'tır. Okuldan beri Frenkliğe özenmekte, Türklükten utanmaktadır. Şimdi de kalkmış, Katolik'im ve Fransız'ım demektedir. Kahramanımız (anlatıcı) ise bunu anlamamaktadır:

“Tanıdığım Ahmet Nihat Katolik nasıl olabilir? Akidesini esvap gibi değiştirebilen, vicdanını adı bir eşya gibi satan insanlar bu dünyada az değildir. Lakin İstanbul'da doğan, anası Türk, babası Türk olan, Türkçe konuşan bir aileden çıkan, *damarlarında Türk kanı akan* bir Ahmet Nihat milliyetini değiştiremez, Fransız olamaz...”⁶⁴.

Burada milliyetin nasıl bir ontolojik töz olduğunu, kişinin varlığının en temel unsurunu oluşturduğu görülmektedir. Milliyet o kadar temeldir ki insan, “din ve vicdanını değiştirebilir ama milliyetini değiştiremez”⁶⁵. Milliyetin bu ontolojik yanı, en veciz ifadesini *Çanakkale'den Sonra*'da (Seyfettin, 2005c: 160) bulur, insan olmak bile milliyetin dolayımına muhtaçtır: “İnsan olmak için mutlaka bir içtimaiyetin, bir milletin içinde bulunmak lazımdı(r)”⁶⁶.

Tekrar *Piç*'e dönersek, düğüm hikâyesinin sonunda çözülür, Nihat zaten Türk değildir, Çerkez annesi, bir Fransız doktordan gebe kalmıştır. Hikâye kanın nelere kadir olduğunu göstermesi bakımından müthişdir. Fransız kanı taşıyan (zira Seyfettin'de soy bakımından yalnızca baba önemlidir, öyle ki Osmanlı hanedanının Türklüğü konusunda en ufak bir kuşkuyla kapılmaz⁶⁷) Ahmet Nihat, Türk toplumu içinde bile kanının güdümüyle başkalaşım geçirerek Pierre Dubois olmuştur. Bunun tersinin de doğru olduğunu yani yabancı muhitlerde yetişen, yaşayan, damarlarında Türk kanı akan birinin de aynı başkalaşımı geçirerek Türk olabildiğini *Primo Türk Çocuğu Nasıl Doğdu?* hikâyesinden öğreniyoruz⁶⁸. Bu hikâye de Trablusgarp Savaşı zamanında geçer ama bu sefer mekân Selanik'tir. Kahramanımız Kenan, Paris'te okumuş, Avrupaî muaşeret kurallarına matuf, mason, bir İtalyan kadınla (Grazia) evli, bir çocuk (Primo) babası, varlıklı, mutlu bir adamdır. Onu rıhtımda efkârlı bir şekilde bir aşağı bir yukarı yürürken buluruz. Henüz 48 saat evvel İtalyanlar Trablusgarp'ı işgale başlamışlardır. Bu olay, onun uyuyan kanını uyandırır, başkalaşımını daha doğrusu arınımını (katarsis) başlatır:

“Bütün hayatı boyunca bu kadar yanlış ve çürük fikirlerle aldandığını; kavmiyetsizliğin, milliyetsizliğin, “beynelmilecilik ve masonluk” hülyasının biraz düşünebilen bir adamı hüngür hüngür ağlatacak derecede gülünç bir budalalık olduğunu anlıyor, istemeyerek içinden, “Ben neyim?” diye soruyor fakat “Türküm!” demeye cesaret edemiyor, şimdiye kadar ruhu zapt olunmuş, kıymetsiz bir cesetten başka bir şey olmadığını idrak ile hiddetinden ve utancından ağlamak istiyordu”⁶⁹.

⁶² Ömer Seyfettin, 1998: s. 7-19.

⁶³ Ömer Seyfettin, hikâyelerinde çeşitli semboller kullanır. Özellikle dikkat çekici ikisi, otomobil ve şapkadır. Otomobil türedi zenginlerin sembolüdür. Şapka ise Türk-dışı olan daha doğrusu yabancılaşan kişileri anlatır. *Primo Türk Çocuğu Nasıl Doğdu?*'da şapka sembolünün nasıl kullanıldığı için bkz. Mert, a.g.e., s. 123.

⁶⁴ Ömer Seyfettin, 1998: s. 12, abç.

⁶⁵ Mert, a.g.e., s. 181.

⁶⁶ Ömer Seyfettin, 2005c: s. 160.

⁶⁷ Bkz. *Milli Tecrübelerimizden Çıkarılmış Ameli Siyaset*, Ömer Seyfettin, 2002b: s. 37-64.

⁶⁸ Ömer Seyfettin, 2002a, ss. 7-41. Ömer Seyfettin'in milliyetçiliği edebi bir biçimde aktarmakta özellikle tiplemekten yararlandığı söylenebilir. Buna göre vurgulamak istediği davranışı, erdemi ya da yanlış cisimleştiren tipler geliştirmekte ve bu tipleri bir hikâye kurgusu içine oturtarak okuyucuya ders vermek istemektedir. Ömer Seyfettin'in milli ve gayri milli kimlik tipleri için bkz. Aktaş, 2020, s. 233-301.

⁶⁹ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 15.

Sonunda Kenan Türklüğe “erer”. Türklük sayesinde ayna kırılmış, büyü bozulmuştur. Bu defa tersten bir yabancılaşma yaşayarak özünü bulacaktır. Sokaklar, tramvay, hatta evi ve karısı bile ona yabancıdır, öğrenmiştir. Nitekim karısına teklifi de “Ya Türk ol, ya terk et” olacaktır:

“Benimle yaşamak, evimizi bozmamak istersen tamamıyla Türk olacaksın! Babanı, memleketini, âdetlerini, dostlarını unutacaksın! İsmi değişecek! Çarşaf giyecek⁷⁰, Türkçe öğrenecek, bir harf İtalyanca söylemeyeceksin... İşine geliyorsa razı ol. Yok, gelmiyorsa serbestsin!”⁷¹.

Burada, Trablusgarp Savaşı'yla birlikte başlayan savaşlar silsilesi içinde Ömer Seyfettin'in milliyetçilik anlayışının da giderek daha yabancı düşmanı bir ton edindiği söylenebilir. Savaşın getirdiği şok, kültürel özü ön plana çıkarmakta, millet, bu öze kapanarak kendi varlığını duyumsamaktadır. Türk milliyetçiliğinin tarihsel gecikmişliğinden kaynaklanan bir özgünlüğü olarak, Hobsbawm'ın (2006) bahsettiği daha çok kültürel uyanışa odaklanan ön-milliyetçilik ile savaşkan milliyetçilik evresinin iç içe geçtiği ileri sürülebilir⁷².

Hikâyeye geri dönersek, babaya rehberlik eden kan, Primo'ya da rehberlik edecek ve hikâyenin finalinde Primo, bilmediği Türkçe'yle “Ben çocuk Türk” diye Türklüğünü haykıracaktır.

*Primo Türk Çocuğu Nasıl Öldü*⁷³, Primo'nun tersten yabancılaşmasıyla (dolayısıyla Türkleşmesiyle) başlar. Annesi gitmiştir, ama bu önemli de değildir. “Zaten o ecnebi kadının, o düşmanın aralarında ne işi vardı?”⁷⁴. Primo Türk okuluna başlar, Türkçe öğrenir (bir ayda!), Oğuz adını alır, gazeteleri, tarih kitaplarını okur. Öyle ki Türklük'te babasını bile geçer. Babasının aklına gelmeyen şu tespiti yapar. Biz Türk'üz o halde niçin evdeki hizmetçiler Rum? Babası hak verir ve “hiç değilse kendi yur[tlarını]” Türkleştirirler. Baba oğul arasındaki diyalog sanki aldığı yerleri Türk yapmayan atalarımıza bir sitem gibidir. Hikâye Balkan Savaşı zamanında geçer ve hâlihazırdaki Osmanlı subaylarına çok sert eleştiriler içerir. Mağlubiyetin nedeni savaş(a)mayan Osmanlı zabıtlıdır. Onların bir kısmı “*Çingene gibi* asıllarını inkar ve reddederek Türk düşmanları ile çalış[ır]”⁷⁵, bir kısmı gaziolarda oturu[r], nazik ve beyaz elleriyle *kadın gibi* saçlarını ve bıyıklarını düzelti[r]⁷⁶, bir kısmı da “parlak kılıçlarını yerlere sürterek muzaffer düşman askerlerinin arasında, *erkeklerin önünden geçen bir kız tavrıyla* utanmadan gezini[r]”⁷⁷. Ömer Seyfettin'in kendisi de bir mağlup ve esir olmasına rağmen etnisist ve seksist bir üslupla yenik subayları tahkir etmesi nasıl açıklanabilir? Alper'in yorumu “kahraman olduğuna inandığı bir milletin üyesi olarak askerliği sevmekte gösterdiği zaafı yazdıklarıyla telafi etme çabası”na odaklanır⁷⁸. Bu yoruma kısmen katılmakla birlikte asıl nedenin bu büyük bozguna bir açıklama getirme ve suçluları işaret etme gayesi olduğu söylenebilir. Yenilginin getirdiği şok ve üzüntü en iyi Balkan Savaşı günlüğünde (*Ruzname*) yansır. Seyfettin'in birliği, sürekli emir değişiklikleriyle oradan oraya sürülür. Orduda maneviyat hiç kalmamıştır ki

⁷⁰ İleride tekrar ele alınacağı üzere, Ömer Seyfettin'in din ve kadın konusundaki görüşleri, farklı gayeleri arasında çelişkiler barındırmaktadır. Başka bir yerde modernleşme amacıyla çarşafı eleştirirken burada Türklüğü vurgulamak için çarşaf giymeye zorlamaktan çekinmemektedir.

⁷¹ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 37.

⁷² Eric J. Hobsbawm, *Millîyetler ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ayrıntı, 2006.

⁷³ Ömer Seyfettin, a.g.e., ss. 42-77.

⁷⁴ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 43.

⁷⁵ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 49, abç.

⁷⁶ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 56, abç.

⁷⁷ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 60, abç.

⁷⁸ Alper, a.g.e., s. 186. Öte yandan tahkir edici, acı bir üslupla eleştirilerde bulunmak sadece Ömer Seyfettin'e özgü bir durum değildir. Kılıçzâde Hakkı, Esad Rıza, Aka Gündüz gibi diğer dönem yazarları da aynı sert eleştirilerde bulunmaktadırlar. Örnekler için bkz. Taştan, 2017, s. 74-76.

yazara göre savaş fenle, ilimle değil ruhla, maneviyatla kazanılacaktır. Kahredici netice ortaya çıktığında değerlendirmesi şöyledir:

“Rumeli eski şeklini bir daha alamaz. Artık Rumeli bir daha yapılmamak üzere Türk ilinden kopmuştur. Avrupa'nın orduları gelip, Sırp ve Bulgarları çıkaramaz ya! (...) Heyhat... Mademki biz asker değiliz, mademki bizde askerlik için lazım olan zekâ ve itaat yok, mademki bizde bir ideal, bir vatan hissi, nihayet lisan yok...”⁷⁹.

Burada sorunun ortaya konuş biçimi çok önemlidir. Zira askeri başarısızlığı millet bilincinin eksikliğiyle ve onu da dil ortaklığının yokluğuyla birbirine bağlamaktadır ki onun dil konusundaki ısrarının ana nedeni budur. Bu hususu irdelemeyi dille ilgili görüşlerine bırakarak tekrar *Primo*'ya geri dönmek gerekirse, yazar, Balkan Savaşı mağlubiyetinin faturasında sadece subaylarla yetinmez. Örneğin Arnavutları hedef tahtasına alır. “Devletimizin en korkunç, en muacciz, en yorulmaz düşmanları olan Arnavutlar... eski esirlerimiz içinde bizi asla affetmeyen[lerdir]”⁸⁰. Trablusgarp Savaşı'yla başlayan dönemde özellikle de Balkan Savaşı'ndan sonra Ömer Seyfettin'in millet fikrinin giderek daha yoğun biçimde kin ve nefret içermeye başladığı görülmektedir⁸¹. Öte yandan olayların çok hızlı gelişmesi, birbiri ardına düşmanların değişmesine dolayısıyla kin ve nefretin sürekli değişen adreslere yönelmesine neden olmuştur. Yazarın *Primo*'nun ağzından sürekli tekrarladığı bir dize, nefret edileni değil kin duyanı vurguladığı için önemlidir: “Türküm ve düşmanım size kalsam da bir kişi”⁸².

Kanın bilinç ve asalet taşıyan bir kutsallığı yanında (kutsal ile profanın birlikteliği gibi) pis, mundar bir yönü de vardır. Bu yön düşman kanıyla temsil edilir. Türklerin düşman öldürdükleri sahnelerde akıtılan kan açık bir şekilde tasvir edilir. Baba yadigârı kılıcın üzerindeki siyah kurumuş kan lekeleri şöyle nitelenir: “Bunlar kir değil, düşman kanı... Bu kılıç yedi muharebe gördü. Üzerindeki düşman kanı en büyük kıymetidir, temizlenmez”⁸³.

2.2. Devlet ve Birey Anlayışı

Ömer Seyfettin, *Türklük Mefkûresi*'nde devletin tanımını şöyle yapar: “Devlet: Lisanları ve dinleri, yani ümmetleri ve milletleri ayrı olan insanları bir toprakta idare eden müessesedir”⁸⁴.

Bu tanımda Ömer Seyfettin, devleti tanımlarken siyaset felsefesinin hiçbir kavramına yaslanmamakta, Osmanlı'daki mevcut durumdan hareketle bir tanıma ulaşmaktadır. “Ulaştığı tanımda ise devletin nasıl bir ideolojiye dayandığı, özellikleri ve niteliklerinin ne olduğu” ise hiç belirtilmemektedir⁸⁵. İlginç olan bu bilinmez, kavranmaz devletin; doğruluğunun kendinden menkul olup kendi mantığı ile devinmesidir. Bu mantık, devlet dışında hiçbir dışsal unsura söz hakkı tanımaz. Devlet, milleti kendisine içerir ve milletin ontolojik töz olmasıyla kendini tahkim eder. Millet = Devlet denkleminde bireyin hiçbir varlık alanı yoktur.

⁷⁹ Ömer Seyfettin, 2005b, s. 57.

⁸⁰ Ömer Seyfettin, 2002a, s. 48-49.

⁸¹ Öte yandan Ömer Seyfettin'in kişisel yaşamında da Balkan Savaşı bir dönüm noktası teşkil eder. Askerlik hayatı sona erer ve memurluğa da geçmek istemez. Dolayısıyla esaret döneminden itibaren yazarlık, onun asıl mesleği haline gelir. Nitekim yakın arkadaşı Ali Canib [Yöntem], onun en velûd (üretici) döneminin Balkan Savaşları'yla ölümü arasındaki dönem olduğunu söyler. Yöntem, 1947, s. 25-28, 35.

⁸² Fecr-i Âti şairi Emin Bülent'ten akt. Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 71.

⁸³ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 25.

⁸⁴ Ömer Seyfettin, 2002b, s. 83.

⁸⁵ İleri, a.g.e., s. 8.

Ferman hikâyesi, devletin karşısında silinen bireyin en açık anlatıldığı eserdir⁸⁶. Esas karakter Tosun Bey, gerçek bir cengâver, gerçek bir kahramandır. Sadrazama yaptığı bir “saygısızlık”, ölüm fermanının yazılmasına neden olur. Tesadüfen fermanın içeriğini öğrenir. Ancak tuhaf bir biçimde haksız bir hükme bile boyun eğmek gerekliliğine kani olur. “Canını padişah ve devlet uğruna vermeye ahdetmemiş miydi? O halde bu canı kimden, nereye ve niçin kaçıracaktı?”⁸⁷. O kadar ki, kahramanlıklarını bilen Niş Beyi’nin af girişimini “padişah emrine ihanet” olarak görür.

Pembe İncili Kaftan, devleti için her şeyini, tüm mal varlığını kaybeden Muhsin Çelebi’nin onurlu davranışını anlatır⁸⁸. Muhsin Çelebi’de Ömer Seyfettin’in ideal birey tipinin genel çizgilerini görürüz:

“Gayet akıllı bir insandı! Merde namerde muhtaç olmayacak kadar bir serveti vardı. Çamlıca ormanının arkasındaki büyük mandıra ile büyük çiftliği işletir, namusuyla yaşar, kimseye eyvallah demezdi. Fukaraya, zayıflara, gariplere bakar, sofrasında hiç misafir eksik olmazdı. Dindardı ama mutaassıp değildi. Din, millet, padişah aşkını kalbinde duyanlardandı. Devletin büyüklüğünü, kutsiliğini anlardı. Yegâne mefkûresi, “Allah’tan başka kimseye secde etmemek, kula kul olmamak”tı. İlmi, kemali herkesçe malûmdu”⁸⁹.

Denilebilir ki Ömer Seyfettin’in bütün edebi mesaisi bu tür bireyler yaratmaktır. Bu alıntıda onun tüm külliyyatının asıl temaları yakalanabiliyor. Öncelikle iktisadi anlamda kendine yeterliği şart görür. Her türlü fikre istidat gösterip sosyalizmi reddetmesinin bir nedeni de burada yatar. Sosyalizmi çalışmayan, tembel, yeteneksiz insanlara bedava bakılması olarak gördüğü için bu ideolojiden hiçbir kavram ya da tema almaz. Namus çok önemlidir. Batılılaşmanın görece ilerlediği bir dönemde yaşadığı için Türk kadınlarının da Frenkler gibi olacağından alabildiğine korkar. “Aşırı” modernleşme ile iffetsizlik arasında üstü kapalı kurduğu bağlantıyı, sosyalizmin ortaklaşmacılığı ile ilişkilendirerek sosyalizmi, namusun, iffetin sükûta erdiği, ifrata kaçmış bir modernlik olarak görür. Bu tema, daha sonra 1950’lerden itibaren gelişecek olan antikomünist literatürün de en vülger savlarından birine kaynaklık edecektir. Bu literatür içinden pek çok yazar, komünizmi, ahlakla ilgili değerleri çözüdüren bir aşırı modernleşme türü olarak kodlayıp özellikle cinsel ilişkilerdeki serbestleşmeyle komünizmin mantığı arasında bir illiyet bağı olduğunu iddia edecektir⁹⁰. Dolayısıyla Ömer Seyfettin’in sosyalizm-modernleşme-kadın konusundaki düşüncelerinin, bu bağlamda antikomünist literatüre öncüllük ettiği söylenebilir.

Ömer Seyfettin’in toplumla ilgili düşünceleri açısından sosyal tutunumun sağlanmasına verdiği önemin altı çizilmelidir. Bu yüzden toplumsal ilişkilerin sık ve güçlü olmasını ister. Düşkünlere bakılmasını bu gerekçeyle savunur. İktisadi bozulmayla birlikte çok zengin ve çok fakir insanların belirmesi, öncelikle sosyal bütünlüğü çözüdürerek milleti var eden sosyal dayanışmaya zarar verdiği için tehlikelidir. Onun din hakkındaki görüşleri de benzer bir araçsalcılıkla malûldür. Din de toplumsal tutunumla bağlantılı bir kurumdur. Milletin ve devletin kutsallığı, kahramanların cesareti ve imanı dinle kaim olur. Mamafih millet bilincine hizmet eden dindarlığı ne kadar olumlu görürse, taassuba da yine aynı gerekçeyle (bireyselleşip toplumun ve milletin hizmetinden kopması yüzünden) karşı çıkar.

⁸⁶ Ömer Seyfettin, 2006a, ss. 9-24.

⁸⁷ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 21.

⁸⁸ Ömer Seyfettin, a.g.e., ss. 63-77.

⁸⁹ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 68.

⁹⁰ Aylin Özman & Aslı Yazıcı Yakın (2016), “Anti-Komünist Fanteziler: Doğa, Toplum, Cinsellik”, *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri* (ed. İ. Ö. Kerestecioğlu & G. G. Öztan) içinde, İstanbul: İletişim, 2016, s. 126 vd.

Diyet'te Koca Ali karakterinde ideal birey tipinin devamlılığı izlenebilir⁹¹. Koca Ali de Muhsin Çelebi gibi "çalışkan", "kimseye boyun eğmeyen" bir karakterdir. Nedense kimseye boyun eğmeyen bu karakterleri yazarımız pek kolay harcar. Onları haksızlıklar karşısında susturur, sonunda ya ölürlere, ya kollarından olup kaybolurlar ya da tüm servetlerini kaybederler.

Ömer Seyfettin'in ideal asker tipi ise, birey tipinin devamı olarak devleti, milleti, dini için hiçbir fedakârlıktan kaçınmama temelinde şekillenir. Tek başlarına "dağları, ormanları dolaşırlar". Rakiplerini "beşer onar sererler", "kimse onlara yetişemez", "uykusuzluk, yorgunluk nedir bilmezler". Çok itaatlidirler, kumandanları ne derse (bir şey hariç: teslim olmak) yaparlar. "Ölmeyi teslim olmaya tercih ederler." Belge, bu ölçüsüz fedailiği "kamikaze pilotluğu"na benzettir⁹². Bu karakterler, gerçeküstü yiğitlikleriyle, fedakârlıklarıyla ve bağlılıklarıyla adeta Ömer Seyfettin'in ideal savaşçı tipinin cisimleşmesidirler.

Bu kısımda son olarak devlet-millet özdeşliğine bakılabilir. *Kızılelma Neresi* "zamanın Süleyman'ının" askerler arasında hep duyduğu ama neresi olduğunu bilmediği Kızılelma'yı soruşturmasını anlatır⁹³. Vezirlerin, kazaskerlerin hepsinin ağzından farklı bir yer adı çıkar: Viyana, Roma, Hint, Çin vs. Sonunda padişah hiddetlenir. "Bu bir hakikattir! Mademki halk söylüyor; halktan gelen ses hakkın sesidir! Ona efsane denmez. Mutlaka bir aslı vardır. Fakat siz bilmiyorsunuz"⁹⁴ der ve askerler içinden üç kişi çağırır. Üç asker de tereddütsüz bir şekilde "padişahın bizi götüreceği yer" cevabını verir. Böylece biraz önce hakkın sesi olan halkın sesi padişahın sesine dönüşür. Bu şekilde din, millet ve devlet özdeşliği tekrar tesis edilmiş olur.

2.3. Vatan Kavramı

Milliyetçilik kuramları literatürünün genel eğilimine bakıldığında, etnik milliyetçilik ile yurttaş milliyetçiliği arasında bir ikiliğin sık işlendiği söylenebilir. Bu ayrımın ilk ve etkili türlerinden biri, Kohn'un Batılı-isteğe bağlı milliyetçiliği ile Doğulu-organik milliyetçiliği arasındadır. Akılcılık, çoğulculuk, anayasal birlik, iyimserlik gibi değerlerle ilişkilendirdiği Batılı milliyetçilik karşısında Doğulu milliyetçilik daha duygusal, otoriter, kültüre ve folklorik değerlere yaslanan, geleceğe iyimser bakan bir orta sınıfın değil, teyakkuz halindeki aydınlar tarafından geliştirilen toplulukçu özelliklere sahiptir⁹⁵. Bu tipolojinin esasen Weberyen anlamda bir ideal tip olduğunu gözden kaçırmamak kaydıyla, ilkinin yurttaşlık bağına ve belirli bir ülkede (teritorya) ikamet etmeye; ikincisinin ise kan, ırk, kültür, dil vb. unsurlara dayandığı söylenebilir. Nitekim Smith de aynı ayrımı teritoryal ve etnisist milliyetçilikler arasında kurmuştur⁹⁶. Bu ayrım açısından kafa karıştıran bir husus, "vatan" kavramında belirmektedir. Vatan, dışlamacı olarak da içermeci/kapsayıcı olarak da kullanılabilen bir kavramdır. Aynı topraklarda yaşayan herkesin ortak toplumsal sözleşmesine atıf yaptığı Batılı, bir etnik grubun kültürüyle damgalanmış bir toprak parçasına atıf yaptığı ise Doğulu milliyetçiliğe zemin açabilir.

Tanzimat'tan beri gelişen Osmanlı milleti yaratma projesine bu perspektiften bakıldığında, "ittihad-ı anâsır" (tüm unsurların birliği) amacının Batılı, akılcı ve çoğulcu bir milliyetçilik girişimi olduğu söylenebilir. Dil, din, ırk gibi kavramları doğası gereği dışlamak durumunda kalan Osmanlıcılık, Osmanlı topraklarında yaşayan herkesi bir üst kimlik olarak Osmanlı kabul ediyordu. Bu projenin

⁹¹ Ömer Seyfettin, a.g.e., ss. 131-44.

⁹² Belge, a.g.e., s. 273.

⁹³ Ömer Seyfettin, a.g.e., ss. 92-101.

⁹⁴ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 96.

⁹⁵ Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Ankara, Doğu Batı, 2017, s. 58-59.

⁹⁶ Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni* (çev. S. Bayramoğlu), Ankara, Dost, s. 182 vd.

iflasıyla, ona karşıt olarak kendini konumlayan Türk milliyetçiliği, rakibi olan Balkan milliyetçilikleri gibi dışlayıcı kültürel unsurlara (dil, din, ırk) yönelmiştir. Bu bakımdan Türkçülüğün, Balkan milliyetçiliklerinin kendilerini pozitif kutba, Türk ve Müslüman olanı negatif kutba yerleştiren anlayış kalıbını ters çevirip kabul ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Sonuç olarak II. Meşrutiyet dönemi Türk milliyetçiliği, kaybedilen savaşlarla dozunu git gide artırarak etnisist karaktere bürünmüştür. Ömer Seyfettin'in milliyetçilik anlayışında vatan kavramının eksik kalışının bir sebebi, o dönem milliyetçiliğinin etnisist damarının siyasal koşullar nedeniyle daha belirgin olması ise, bir diğer sebebi de, "Türk vatani"nin sınırlarının belli olmamasıdır. Sonuçta bu iki neden, vatan kavramı üzerindeki vurgunun zayıf olmasına yol açmaktadır. Sınırlar, ne kadar yapay olurlarsa olsunlar bir haritayı insanların imgelemine kazırlar; o harita üzerinde çeşitli dağlar, akarsular, ovalar vs. ile duygusal bağ kurmalarını sağlarlar. Ömer Seyfettin'in yaşadığı dönemde, bu duygusal bağın kurulması tamamlanmadan vatan potansiyeli olan topraklar yitirilmiştir⁹⁷. Daha da kötüsü, kesinlikle Türklerin elinde kalacağı düşünülen bir çekirdek vatan da yoktur; olsa bile bu duygusal bağın kurulması için gerekli olan, o toprak parçası ve orada yaşayan insanlarla ilgili kültürel bilgi henüz tam olarak derlenip toplanmamıştır. Ayrıca Osmanlı'nın hâlihazırdaki toprakları, bir taraftan Turancılığın tazyikiyle ve diğer taraftan da İslamcılığın "dâr-ül İslam" kavramını tekrar gündeme getirmesiyle yeniden anlamlandırılmaya çalışılıyordu. Bu bakımdan Osmanlı sınırlarıyla yetinen Türk milliyetçiliği, irredentist milliyetçiliğin ve İslamcılığın rekabeti ile yarışıyor ve bu durum da vatan kavramının netleşmesini önlüyordu⁹⁸.

Vatanın yerinin ve sınırlarının muğlak kalmasının, Ömer Seyfettin'in milliyetçilik anlayışının Batılı-isteğe bağlı milliyetçilik yönünde gelişimini engellediği söylenebilir. Elbette, yukarıda belirtildiği gibi ırk ve kan vurgusu, bireyi devlet karşısında itaatkâr kılışı, milliyetçilik düşüncesinin bu yönde gelişmesine mani teşkil eder. Yine de dil ve kültür (lisan ve hars) odaklı millet tanımını örneklendirirken Türkçe konuşan, Türk kültürü ve terbiyesi içinde yetişmiş, Türk hissiyatı içindeki kişilerin de Türk kabul edilmesi gerektiğini vurgular⁹⁹. Böylece Boşnaklar, Arnavutlar, Çerkezler gibi farklı halklardan gelenlerin de Türk milletine dâhil olabilmelerine kapı açar. Ancak buradaki bağlantı, aynı vatan içinde yaşayıp aynı ülkenin kederinde ve sevincinde ortaklaşma olmaz. Yazar, etnik temelin ötesinde bir millet tanımını vatan yerine din birlikteliği üzerinden yapar. Böylece Müslümanlara açılan Türk olabilme imkânı, Rumlar ve Ermeniler için temelli kapanır ve İstanbullu Yorgi, Rum milletinden bir Osmanlı uyruğu olmanın ötesine geçemez¹⁰⁰. Vatanın belirsizliğinin son olarak değinilmesi gereken yönü, etkin yurttaşlığı temel alacak "cumhuriyetçi" bir yaklaşımın da önünün alınmasına yol açmasıdır. Ortak vatanın kamusal işleri hakkında ortak sorumluluk ve müşterek yönetim gibi bir çağrışım asla görülmez. Daha çok, ortak vatan üzerinde farklı milletlerin sahip olma mücadelesi vurgulanır. Bu mücadeleyi belirleyen de mefkûrenin gelişmişliği ve Sosyal Darwinist anlayıştır.

2.4. Mefkûre ve Sosyal Darwinizm

Mefkûre kavramı Seyfettin'in Gökalp'tan ödünç alarak kullandığı ancak içeriğini büyük ölçüde kendi Sosyal Darwinist görüşleriyle biçimlendirdiği bir kavramdır. Mefkûre, dünya tarihsel değişimin

⁹⁷ *İrtica Haberi* hikâyesinden şu bölüm bu şekilde yarım kalan bir vatan yaratımını anlatır: "Gözlerimin önüne dumanlı bir Balkan haritası geliyor. Türkiye'nin parçalandığını, bu müthiş ve namevcut haritanın kırmızı ve âteşin çizgili hudutlarının hafif ve çirkin bir el ile bozulduğunu, değiştirildiğini görür gibi oluyorum". Bkz. Ömer Seyfettin, 2002a, s. 116.

⁹⁸ Bu açıdan Ömer Seyfettin'in de fikri net değildir. Üç farklı vatan tanımı için bkz. *Türklük Mefkûresi* (Ömer Seyfettin, 2002b, s. 91-92).

⁹⁹ Ömer Seyfettin, 2002b, s. 152.

¹⁰⁰ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 154.

kaderini tayin eden milletler mücadelesi düzleminde anlam kazanır. Milletlerin barış ve huzur içinde bir arada, birlikte yaşamalarını imkânsız hale getirir.

“Bir insanın nasıl ruhu, hissi ve vicdanı varsa milletlerin de içtimai ruhları, hisleri ve vicdanları vardır. Ve mefkûreler milletlerin bu vicdanlarından doğar. Asla birkaç kişinin eseri değildir. Her milletin kendi varlığını mukaddes bir hâle içinde duyması âteşin bir idraktır ki buna mefkûre derler. Mefkûresi olmayan bir millet ölmüş demektir. Çünkü bu suretle fertler milletin varlığını duymuyor ve canını onun uğrunda fedaya hazır bulunmuyor demektir.

Bir cemaatin mefkûresi diğer cemaatlere göre şüphesiz taarruzidir. Tedafüi bir mefkûre hatta tahayyül bile olunamaz”¹⁰¹.

Görüldüğü gibi millet kavramı burada, mefkûre kavramında canını, ruhunu bulur ve milletleri kaçınılmaz bir şekilde birbiriyle rekabete ve mücadeleye sürükler.

İnsanlar mefkûrelerinin bilgilerini özümstedikleri ölçüde, milletleri mücadelede daha üstün hale gelir. Zaten milliyetçilik, milliyetperverlik de en nihayetinde mefkûre bilgisini öğrenmek, biliyorsa başkalarına öğretmektir. Edebiyat, güzel sanatlar, fen, ticaret, iktisat vs. hep bu öğrenme, duyumsama için araç olarak görülür.

Bu anlayış içinde en büyük saflık insaniyet fikri, en büyük günah beynelmilelciliktir. Çünkü millet mefkûresinden ve dolayısıyla mücadeleden uzaklaşmak anlamına gelir. Bu şekilde mefkûre fikri Ömer Seyfettin'in düşüncesinde Sosyal Darwinizmine açılan kapı olur. Örneğin *Yarınki Turan Devleti*'nde belirttiği üzere;

“Uzvi varlıklarda hayat nişanesi nasıl büyümek ve açılmak ise, içtimai varlıklarda da aynıyle öyledir. Yaşayan milletlerin başlıca seciyesi nüfusça, medeniyetçe, ticaretçe, servetçe ve mefkûrece büyümek ve genişlemektir. Büyümek ve genişlemek seciyesi az veyahut zayıf olan milletlerin üzerine çullanırlar, memleketlerini zapt ederek içtimai varlıklarına nihayet verirler...”¹⁰².

Sosyal Darwinizm, 19. yüzyılın serbest rekabet gibi liberal değerlerinin, güçlünün hayatta kalmasını anlatan Darwinci biyolojiyle melezenmesiyle ortaya çıkmış bir akımdır. Bu akım 20. yüzyılın başlarında yükselen emperyalist rekabet içinde popülerleşerek milliyetçilikle ve militarizmle ilişkili hale gelmiştir¹⁰³. 1. Dünya Savaşı'na doğru önde gelen devletlerin askeri rekabetinin yanı sıra, Osmanlı'nın “hasta adam” konumu ve Balkan milliyetçiliklerinin güçlendiğinin görülmesi, Sosyal Darwinizmin 2. Meşrutiyet'ten sonra Osmanlı aydınları arasında da etkili olmasına yol açmıştır. Ömer Seyfettin özelinde bu etki, özellikle Balkan Savaşı'ndaki bozgunla birlikte hissedilen geride kalmışlık ve yok olma tehlikesiyle billurlaşır. “Dersimizi aldığımız”, *Beyaz Lale*'den bellidir:

“Hak yoktu. Her şey kuvvetti. Ezmeyen ezilecek, öldüremeyen ölecekti. Tabiatın değişmeyen, asla gizli kapaklı olmayan âli kanunu zayıfın düşmanıydı. Bütün kainat bir mücadeleden ibaret değil miydi? Ölümden hayat çıkıyordu. Yutulan zaafardan kuvvet doğuyordu”¹⁰⁴.

Reelpolitiğin ifrata vardığı, mefkûre temelinde milletler arasında mücadelenin bir tür ölüm kalım savaşı haline geldiği bir dönemde, bir milletin mensubu olmak tüm varlığını o mefkûre için adamayı gerektiriyordu. Ömer Seyfettin'in milliyetçiliğinin başlıca temaları bu bağlamda birbirine

¹⁰¹ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 69-70. Taştan, farklı milletlerin mefkûrelerinin birbirine karşı saldırgan oluşunu Alman ve İtalyan jeopolitik düşüncesinden gelen yaşam alanını (*lebensraum, spazio vitale*) büyültmeye eğilimli organik devlet anlayışıyla ilişkilendirmektedir. Bkz. Taştan, 2017, s. 184.

¹⁰² Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 65.

¹⁰³ Bengücan Fındık, “Ömer Seyfettin’de Milliyetçilik ve Sosyal Darwinizm”, *International Social Sciences Studies Journal*, 7, (87), 2021, s. 3770.

¹⁰⁴ Ömer Seyfettin, 2005c, s. 17.

bağlanmaktadır. Milli varlığının tehlikeye düşmesi, bir birey olarak kendinden vazgeçmeyi; vatanın sınırlarının belirsizliği ise kana, soya, ırka atıf yapan bir milliyetçiliği ve rekabet halindeki mefkûreler de bilimsel, kültürel, sanatsal vb. faaliyetlerden önce askerliğe ve savaşa hazırlanmayı gerekli kılmaktaydı. Ömer Seyfettin'in bu temalar arasında kurduğu bütünlük, onun özellikle savaşçı yönü güçlü bir milliyetçi adanmışlık geliştirmesini sağlamış; bu da eserlerinin milli eğitim politikaları içinde kanonik bir konum almalarını pekiştirmiştir.

3. Ömer Seyfettin'in Milliyetçilik Anlayışı Çerçevesinde Kadın, Din ve Dil Hakkındaki Görüşleri

Ömer Seyfettin'in milliyetçilik anlayışını net bir biçimde ortaya koyabilmek için temel motifleri dışında, döneminin diğer ideolojileriyle rekabet içine girdiği ve bazı hususlarda çelişkilerden kaçamadığı başlıca kamusal tartışma konularındaki düşünce ve görüşlerine de bakmak gerekmektedir. İmparatorluğun bir modernleşme süreci geçirirken aynı zamanda dağılma emareleri de gösterdiği bir dönemde, yalnızca yeni siyasal yapının değil aynı zamanda toplumsal-kültürel yapının da dönüşeceği açıktır. Fakat bunun nasıl olması gerektiği konusunda yoğun tartışmalar yaşanmaktadır. Bu bakımdan Ömer Seyfettin de öncelikle milliyetçi bir yazar ama bunun yanında ılımlı bir modernist ve ataerkil bir muhafazakâr olarak bu tartışmalarda yerini almaktadır. Yazarın iç çelişkilerinin belirginleştiği bu tartışma konuları, onun milliyetçilik anlayışının konturlarını kestirebilmek açısından da önemlidir. Burada makale boyutlarını zorlamamak için sadece kadın, din ve dil konuları incelenecektir.

3.1. Kadın Konusundaki Görüşleri

Ömer Seyfettin'in kadın anlayışından bahsederken tutarlı bir dünya görüşünden bahsedebilmek güçtür. Daha ziyade, kendi içinde çelişkiler ve tutarsızlıklar taşıyan bir anlayışlar bütününden bahsedilebilir. Mert'ten ilhamla söylemek gerekirse, üç farklı Ömer Seyfettin, kadın konusunda birbirine karşı konumlanan, bazen uzlaşan bazen çelişen ama bir şekilde her zaman birbiriyle etkileşim içinde olan bir bütünlük oluştururlar. Milliyetçi, modernist ve muhafazakâr¹⁰⁵ olarak adlandırabileceğimiz bu üç Ömer Seyfettin'in oluşturduğu çelişkili bütünlükten kadının nasıl görüldüğüne geçmeden önce bu konunun önemi hakkında bir değerlendirmede bulunmak yararlı olabilir.

Kadın konusu, ilişkili olduğu aşk, namus ve evlilik konularıyla beraber Tanzimat döneminden itibaren, yazarların üstünde sıklıkla kalem oynattıkları bir sorunsal haline gelmiştir. Yazarların bu konuya odaklanmalarının başlıca nedeninin modernleşme sürecinde kadın konusunun, toplumsal değişimin hem en görünür simgesi hem de en kritik alanı haline gelmesi olduğu söylenebilir. Batılılaşmanın kesik kesik süren ve “bizim” (sıradan insanların) dışında ilerleyen bir süreç olmaktan çıkıp kökleşen, “burada sürgün veren” ve devamlı bir hale gelen bir sürece dönüşmesi bu durumun önemli bir nedenidir. Nitekim mekânsal ikiliklerin, karşıtlıkların yazılarda sık kullanılması da bunu gösterir¹⁰⁶. Alafranga semtin karşısında alaturka semtin yüceliğinin, doğruluğunun altı çizilir. Tanzimat sonrasının bir başka etkisi yabancı dil öğrenen Osmanlı aydınlarının İslam ve Doğu üzerine

¹⁰⁵ Mert (2004), muhafazakâr yerine İslamcı terimini kullanır. Ömer Seyfettin her ne kadar aşırı Batılılaşmayı frenlemek veya milliyetçi görüşlerine destek sağlamak için zaman zaman dini kullansa da onu İslamcı olarak adlandırmak, özellikle kavramın bugünkü kullanımı açısından hatalı bir çağrışım oluşturacaktır. Üstelik o dönemde Türkçülüğün karşısında İslamcılık diye bir akımın da var olduğu düşünüldüğünde böyle bir adlandırma daha da yanlış olacaktır. Bu nedenle bu terimin yerine, yazarın kültürel tavır alışı daha açık gösterdiği düşünülen muhafazakâr terimi tercih edilmiştir.

¹⁰⁶ Bu ikiliklerin en olgun ve belirgin örneğini daha sonra Peyami Safa *Fatih Harbiye*'de verecektir.

yazan Şarkiyatçı literatürü fark etmeleri ve onların İslam, kadın, evlilik, eşcinsellik gibi¹⁰⁷ konulardaki yorumlarını yanlış, insafsız ya da tahkir edici görerek onlarla polemik yürütmeleridir¹⁰⁸.

Sonuçta Batı'yla yüz yüze gelmenin etkisiyle biçimlenen bu anlatıda kadın, önemli bir ideolojik mücadele alanı, kalem savaşında bir müstahkem mevki oluşturmuştur. Batılılaşmanın, Türk kadınına da Batılı hemcinsleri gibi süse ve giyime düşkün, ailevi sorumluluklarını reddeden, annelik vazifesinden soğumuş, sadakatsiz yapacağı korkusu bu şekilde biçimlenmiştir. Bu anlatının özgün biçimi, “mutlak bir epistemolojik kuram” ile “eğitici ve öğretici bir yazar sesinin anlatıma sürekli müdahale ettiği” üslubun başta şeriat olmak üzere doğulu dünya görüşünün çeşitli normlarıyla eklenmesiyle oluşturulmuştur¹⁰⁹.

Bu bağlamda Ömer Seyfettin'e dönersek, şeriatın temel değer olmaktan çıkıp aslında Batılı bir ideoloji olan milliyetçiliğin onun yerini alması, milletin (ki Ömer Seyfettin'de bu devlete eşittir) kurtuluşu için Batılılaşmanın zorunlu olması ile eğitici ve öğretici yazar otoritesinin sürdürülmeye çalışılmasının, Seyfettin'in kadın anlayışının temel çelişkisini oluşturduğu söylenebilir. Ömer Seyfettin, Batılılaşmanın kadınları “yoldan çıkartacağı”ndan çekinir. Örneğin *Uçurumun Kenarında*'da sorunun temelini süse düşkünlükte bulur: “İşte senin gibi zavallı kızları bu kapana [fuhuşa] sürükleyen süs aşkıdır. Acaba bu meşum aşk, meşru bir tarzda temin olunamaz mı? Eteklerimiz kirlenmeden süslenemez miyiz?”¹¹⁰. Çözümü terzi çıraklığında bulur, böylece genç kızlar her tür giysiyi “bedelini ödemedi” giyebileceklerdir. Hikâyenin sonu, şöyle bir istekle biter: “En güzel esvapları giy. Fakat namusunu kaybetme, olur mu Raikacığım?”¹¹¹.

Kadınların süs merakı ile namussuzluk arasında çok kısa bir mesafe vardır. *Reçete* (Seyfettin, 2006b: 140-145) hikâyesinin hasta Belkıs'ını, doktorun “otomobil gezintisi, moda dergileri, son moda tayyörler” içeren reçetesi ayağa kaldırır. İlginç olan, Belkıs'ın hemen doktora cilt yapmaya başlamasıdır ki süs ile iffetsizlik arasındaki çizginin ne kadar kolay aşılabileceğini gösterir. Türk kadınında özlediği tutumlu kadın imgesini bulamayan Ömer Seyfettin, bunu bir Alman kızında yakalar. *Fon Sadriştayn'ın Karısı*'nda tutumlu Alman kadınının yuvayı nasıl gönendirdiğini gösterir. Burada Seyfettin'in mesajı kişisel (yani Sadriştayn'ın ailesine yönelik değil) toplumsaldır. Şu pasajın anlattığı gibi:

“Bütün Almanya, bütün Almanlık, bütün Almanlığın zenginliği, Alman ordusunun kuvveti Alman kadınının eseridir. (...) Almanya'nın yirmi milyon nüfusunu yarım asırda altmış yetmiş milyon yapan Alman kadını...”¹¹².

Seyfettin'in burada Alman kadınına hayranlığı, insani bir hayranlığın çok ötesinde, sanki yerli sığırdan verim alamayan çiftçinin çok verimli mandafon ya da jersey ırkı sığırlara hayranlığını anlatır. Aynı tavrı *Müstakbel Validelere*'de şöyle sürdürür: “Ahır ve kümes hayvanatı için tatbik ettiğimiz ıstıfâ teşebbüsâtını kendimize, zavallı muazzez cinsimize tatbik etmediğiniz için çok müteessif olacaksınız”¹¹³.

¹⁰⁷ Bu dönem Şarkiyatçı söylemin Doğu'yu cinsel açıdan nasıl tanımladığını gösteren iyi bir kaynak için bkz. Irwin Cemil Schick, *Batı'nın Cinsel Kıyısı: Başkalıkçı Söylemde Cinsellik ve Mekansallık*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, özellikle *Cinselleştirilmiş Coğrafya, Cinsiyetlendirilmiş İmparatorluk* bölümü.

¹⁰⁸ Burada geçerken, Osmanlı aydınının Şarkiyatçı söylemi yıkan bir dil yaratmak yerine aşağılamayı ters çevirme kolaylığına düştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

¹⁰⁹ Jale Parla, *Babalar ve Oğullar*, İstanbul: İletişim, 2002.

¹¹⁰ Ömer Seyfettin, 2005a, s. 69.

¹¹¹ Ömer Seyfettin, 2005a, s. 73.

¹¹² Ömer Seyfettin, 2003b, s. 98-99.

¹¹³ Ömer Seyfettin, 2000, s. 15.

Pek çok hikâyesinde aşkı tartışan bir yazarın, evlilik ile aşkın arasındaki bağı nasıl bu kadar kesin bir şekilde kopartabildiğini ancak onun en üstün değeri, millet = devlet çıkarıyla açıklayabiliriz. *Devletin Menfaati Uğruna* (Seyfettin, 2001: 121-129) tipik bir örnektir¹¹⁴. Savaşı, müreffeh yaşayan bir krallığın tek sorunu yaşlı kralın çocuğunun olmamasıdır. Vezirin tavsiyesi ile kral, devletin menfaati için kraliçeyi gebe bırakabilecek birini bulmayı kabul eder! Bu kadar aşırılığa her zaman yönelme de kadınlara öncelikle toplumsal vazifelerini hatırlatmak yazarın vazgeçemediği bir tavrıdır. Örneğin yine *Müstakbel Validelere*'de kadınlara süsten uzak durmalarını şöyle hatırlatır: “Marazî bir ısrar ve tehalükle üzerine düştüğünüz boş ve manasız hevesleri artık terk edecek, okuyacak, anlayacak, tetkik edecek, bizimle beraber çalışacaksınız”¹¹⁵.

Öte yandan kadınların da okuması, çalışması isteği *Maarif ve Kadınlar*'da bir sosyoloji kanununun gereğidir: “Binihâye efsus ki, ‘bir milletin nisvanı derece-i terakkisinin mizanıdır’”¹¹⁶. Millet için bile olsa yine de kendi dünya görüşü içinde tekrar çelişir Ömer Seyfettin. Çünkü hem kadının idraksiz ve zayıf olduğunu söyler (bkz. *Kadınlar ve Maarif*¹¹⁷) hem de kadını ilerlemenin ölçüsü haline getirir. Hem kadınları geri bırakan dinsel ortama saldırır hem de “onun inanç dünyasına yaslanmaktan, oradan destek almaktan geri kal[maz]”¹¹⁸. Muhtemelen Ömer Seyfettin'in buradaki çelişkisi, onun aynı anda referans gösterdiği zihniyet, dünya görüşü ve ideolojilerin farklı değerlerinin birbiriyle çatışmasıyla açıklanabilir.

“İzdıvaç meselesi”ni tartıştığı *Pamuk İpliği* hikâyesi, Tanzimatçı üsluba en çok yaklaştığı hikâyedir¹¹⁹. Bu hikâyede Ömer Seyfettin, bir Ermeni kıza İslam'ın evlilikle ilgili kurallarının övgüsünü yaptırır: İslam, kadını ve erkeği sevgisiz ebedi bir nikâhtan kurtarmış, boşanmayı kabul ederek insan fitratını daha iyi yakalamıştır. Bu tezi sevginin zamanla biteceği savıyla destekler. O zaman evlilik bir zindana dönüşecektir. Sevginin biteceği Ömer Seyfettin'de önemli bir ön kabuldür. Erişenler bunu, yazara göre aşkın, “sırrına vâkıf olamayacağımız bir doğa olayı” olarak görülmesiyle açıklar¹²⁰. Öte yandan Ömer Seyfettin İslam ile Hıristiyan nikâhının karşılaştırmasını Şarkiyatçı söylemi veri alarak yapar ki (kız sürekli ‘bir İngiliz kitabında okuduğuma göre’ der ve poligami, poliandri, promiscuité (özgür birleşme) gibi terimlerden bahseder) Tanzimat yazarlarının Şarkiyatçılarla polemiğine çok yakın bir dil tutturmuş olur. Öte yandan *Aşk Dalgası*'nda ters tarafa savrulur ve bu defa alabildiğine modernist olur¹²¹. Her toplumun kendine özgü toplumsal kuralları olduğu sosyoloji kanunundan hareket eder ve sözü Türkiye'ye getirir:

“Bizim muhitimizde, Türklerin muhitinde de aşk şiddetle yasaktır. Bir cehennem makinesi, bir bomba, bir kutu dinamit kadar yasak... Bir Türk on dört yaşına geldi mi annesinden, ablasından, kız kardeşinden ve nihayet teyzesinden ve halasından başka bir kadının yüzünü göremez. O halde kimi sevecek? Hiç. (...) Türkiye’de kimse sevişemiyor. Ve kimse şimdiden sonra sevişemeyecek... Çünkü sevmek için evvela görmek lazım”¹²².

¹¹⁴ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 6 Yüzakı, Rüşvet, Beynamaz*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2001, ss. 121-29.

¹¹⁵ Ömer Seyfettin, 2000, s. 15.

¹¹⁶ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 26.

¹¹⁷ Ömer Seyfettin, 2000’de yer alan bu makale, *Maarif ve Kadınlar*’dan farklı bir makale olup, Mert’e göre bu makalenin devamıdır. Bkz. Mert, a.g.e., s. 58.

¹¹⁸ Mert, a.g.e., s. 58.

¹¹⁹ Ömer Seyfettin, 1998, ss. 20-34.

¹²⁰ Sâti Erişenler (1972), *Ömer Seyfettin’e Göre Kadın*, Ankara, Güven, 1972, s. 14.

¹²¹ Ömer Seyfettin, a.g.e., ss. 43-54.

¹²² Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 46-47.

Arada romanların nasıl bir hayal dünyası yarattıklarına değindikten ve uyardıktan sonra tesettüre kapatılan kadınların durumunu şu benzetmeyle anlatır:

“Şimdi kadınlar da her tarafları örtülü koyu siyah *çarşaf*ların altında sanki *şangırtıları* işitilmemek için *pamuklara sarılmış gayet ağır ve gizli esirlik ve zulüm zincirleri taşıyan lanetlenmiş, hayattan kovulmuş, hasta ve dilsiz heyulalar* gibi sendeleyerek, titreyerek yavaş yavaş çıkıyorlar[dı]”¹²³.

Görüldüğü gibi, burada Ömer Seyfettin, güçlü bir modernist tonla, toplumsal yaşamdan kadınların dışlanması sonucunu doğuran dinsel pratikleri sert bir biçimde eleştirmekten geri durmamaktadır. Ancak şu husus gözden kaçırılmamalıdır: Yazarın kadınların konumunu özgürleştirmeye yönelik yaklaşımı, doğrudan kadınların durumuna yönelik bir hassasiyetten daha çok, bu değişimin milletin güçlenmesine yapacağı katkılarla ilgilidir. Milletin eğitimi ve dolayısıyla zenginliği için kadın önemlidir. Aynı zamanda milletin yeniden üretimi de kadınlar eliyle olur ve burada da Ömer Seyfettin kadınlara vazifelerini hatırlatmayı unutmaz: “Gürbüz ve faal vücutlar yetiştirmek, mahsuldar ve salim dimağlar tevlid etmek bugün yaşayan kadınların vazifesidir”¹²⁴. Öte yandan kadın konusuna milliyetçilik perspektifinden yaklaşmak, milli ve gayri milli kadınlar arasında önemli bir ayrım yaratır. Yukarıda ele alındığı gibi, özellikle savaş ve mücadele içinde kadınlar potansiyel ganimet olarak görülmektedir ki, namuslu yabancı kadın Ömer Seyfettin’de zor bulunur. Örneğin Yunan kadınlarıyla ilgili olarak Milas’ın çıkardığı listeye göre “17 Rum ve Yunan kadınından 9’u hizmetçidir, 5 tanesi çok serbest davranan (fahişe de denilebilir) kadınlardır, ikisi milliyetçi kimselerdir, bir tanesi de erkeklerin gözleriyle soydukları bir küçük kızdır”¹²⁵. Bulgarlar açısından da bakış açısı aynıdır. Örneğin *Nakarat*’ta Türk subayın Bulgar kızına aşkı, hep erotik bir dille anlatılır. Türklerin namusunun kirlenmesi bazen ölüm, bazen kaçışla bir şekilde önlenirken (*Beyaz Lale*, *Zeytin Ekmek*) sadakatsiz kadın rolü hep yabancılara verilir (tek Müslüman istisna *Piç*’te Nihat’ın annesidir ki o da Çerkez’dir).

Son olarak yabancı kadınlarla evlilikte, çocukların durumunu kan (genetik) asla kendi başına belirlemez. İlk bakışta çelişkili gibi görünen bu durum, Seyfettin’in ataerkil zihniyetinden kaynaklanır. Ona göre soy sadece atadan gelir. Öte yandan yabancılarla evliliğe yine de temkinli yaklaşır ki bunun nedeni de çocukların alacağı eğitimin “milli” olamayacağından duyduğu korkudur. *Fon Sadriştayn’ın Oğlu* tam da böyle bir başarısızlığı anlatır¹²⁶.

3.2. Din Anlayışı

Ömer Seyfettin’in din anlayışı da onun zihniyet-dünya görüşü-ideoloji gerilimlerinden ayrıştırılamaz. Ömer Seyfettin’in milliyetçi, modernist ve muhafazakâr eğilimleri din anlayışına da çelişik biçimde etki eder. Burada daha net bir çözümleme yapabilmek için din kurumuyla dinsel inançlar arasında bir ayrım yapmak yararlı olabilir. Buna göre din kurumuna bakışı, bu kurumun içeride toplumsal tutunumu güçlendirmesi ama daha önemlisi dışarıya karşı devlet ve millet için tutkulu bir mücadeleyi kutsayıp yüceltmesi yani ideolojik bir işlev taşıması bakımından bir hayli araçsaldır. Ona göre din, milli heyecanı beslediği, devlet = millet = din eşitliği içinde devlet içinde eridiği ölçüde teşvik ve saygı görür. Örneğin *Başını Vermeyen Şehit* gibi savaş hikâyeleri bu şekilde dinin devletin bir unsuru haline gelip nasıl onandığını gösterilir. Ancak milliyetçilik karşısında ikincilleşen dinin, bir takım

¹²³ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 54, abç.

¹²⁴ Ömer Seyfettin, 2000, s. 14. Ayrıca karşılaştırmak için bkz. Bilge Ercilasun, “Ömer Seyfettin’in Siyasi ve Sosyal Gözlemleri ve Öngörülleri Üzerine”, (der. Y. Çelik ve F. Sakallı) *Ölümünün 100. Yılında Ömer Seyfettin Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2020, ss. 35-57, s. 52. Ercilasun, kadının toplumsal önemine dikkat çekmekte ancak yazarın çelişkilerini pek irdelememektedir.

¹²⁵ Milas, a.g.e., s. 44.

¹²⁶ Ömer Seyfettin, 2003b, ss. 112-30.

konularda milliyetçilikle çatışabileceği ihtimali sürekli reddedilir, birlik sürekli vurgulanır. Buradaki yaklaşım, biraz modern devletin yükselişinin başladığı dönemin Avrupa'sındaki "yurttaşlık dini" tartışmalarıyla karşılaştırılabilir. Hristiyan dininin odağının öte dünya olması, siyasal çabayı ve başarıyı önemsizleştirilmesi, milli krallığın ötesinde ekümenik bir topluluğu veri alması gibi yönlerini eleştirenler; bu din anlayışının miskinliği yüceltip siyasal etkinliği, askeri işleri, iktisadi gelişmeyi vs. geri bırakmakla, cehaleti ve boş inancı yaymakla, milletin özgünlüğünü göz ardı etmekle suçlamışlardır. Bu bakımdan Ömer Seyfettin de, "devrini bitirmiş bir düzenin artakalanı" olarak kalmış, çağdışı mürtecileri suçlarken, millet gerçekliği temelinde bağımsız siyasal-kültürel yapıların zorunluluğunu, beynelmilel din birliğinin karşısında savunur. *Mürteciler Karşısında Din* başlıklı yazısında evrimci bir sosyoloji anlayışıyla toplumların sırasıyla aşiret, kavim, ümmet ve millet aşamalarından geçtiğini iddia ederek; çağın "doğru" toplumsal biriminin millet olduğunu vurgular. Bu bağlamda mürteciler, işte bu değişimi anlamayıp hâlâ ümmet sistemi içinde düşünmeye ve yaşamaya çalışanlardır¹²⁷. Mürteciler, İslam'da milletin varlığını reddederler. Ancak Ömer Seyfettin'e göre bu tavır, çağın gerçeklerine aykırı olduğu gibi İslam'a da uygun değildir. Zira ona göre İslam, farklı örflere (dil, kültür vs.) sahip toplulukların varlığını değil, kabileciliği yani ümmetten önce gelen kavim aşamasını reddetmiştir. Ümmetten millete geçen toplumların ise, (Z. Gökalp'i izleyerek) kültürel ve sosyoekonomik kurumlarını millileştirmeleri gerektiğini savunur. Bunu açmak gerekirse, kültürel açıdan Kuran'ın Türkçeleştirilerek Türkçe ibadete geçilmesi ve böylece dinin millileşerek Türkün idrakine, vicdanına hülûl etmesinin sağlanmasıdır.¹²⁸ Sosyoekonomik açıdan ise, vakıflar gibi çağın girişimci ruhuna aykırı olup tembellik üreten yapıların ilga edilmesi, kaderciliği, tevekkülü yayan, bir tür ruhban oluşturan tekkelerin düzenlenmesi gerekmektedir. Mert'in belirttiği gibi bu reform taleplerinin anlamı, bir tür İslam Protestanlığı olarak görülebilir¹²⁹. İslam'da reform tartışmalarına girmeden, dinsel öğretinin yorumu üzerinde tekel oluşturan ve devlet dışındaki özerk kurumları denetimi altına alan milli krallıkların Protestan reformundan sonra izlediği yolun, Ömer Seyfettin'in önerisine bir hayli yakın olduğu söylenebilir. Öte yandan o, İslam birliği düşüncesine de karşı çıkmamaktadır. Öncelikle her Müslüman memleketinin kendi kültürel bağımsızlığını kazanarak milletleşmesi, ardından bir araya gelerek bir birlik oluşturmalarını önerir. Dil, gelenek vb. açısından birbirinden çok farklı Müslüman halkların tek bir millet olabilmeleri mümkün değildir. Ömer Seyfettin'in milletleşme sürecini geleneksel din kurumunun aleyhine bir süreç olarak görmesi, Avrupa'daki yurttaşlık temelinde biçimlenen tartışmalara benzer nitelikler taşımaktadır. Ancak bu tartışmalardan temel farkı, devletin, tüm yurttaşların müştereken sahip oldukları bir kamusal aygıt ve ortam olması nedeniyle tek tek her bir yurttaşın yasama süreçlerine katılımını savunan cumhuriyetçi siyasal anlayışın eksikliğidir. Ömer Seyfettin'de devlet-millet-din bütünü, mistik ve kendinde kutsal bir yapıdır. Sıradan insanın devletin amaçlarına ve çıkarlarına vâkıf olması düşünülemez. Bu bakımdan onun din anlayışı, etkin siyasal katılımı değil, fermanlara uysalca itaati temel alır.

Öte yandan onun dine bakışı, sadece kuramsal değil, aynı zamanda pragmatiktir. Bu bakımdan din, dönemin güncel politik sorunları açısından da önemlidir. Arapların Osmanlı'ya desteklerini sürdürebilmelerinde din bir enstrüman olarak kullanılır. Ayrıca Ömer Seyfettin'e, birbirlerine karşı mutlaka taarruzidir dediği mefkûre ve milletler camiasında Araplar ve Türklere bir istisna yaratması fırsatını verir¹³⁰. Bunun için önce Türklerin ve Arapların vatanlarının ayrı olduğunu, iktisadi

¹²⁷ Ömer Seyfettin, 2002b, s. 131.

¹²⁸ Lakin Gökalp'ten farklı olarak ezanın simgesel bir anlam taşıdığı için Arapça kalmasının daha doğru olduğunu; nitekim birçok Hristiyan milletin anlamını bilmedikleri Latince dualara bu nedenle devam ettiklerini de söyler. Bkz. Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 133.

¹²⁹ Mert, a.g.e., s. 266.

¹³⁰ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 90 vd.

çıkarlarının çatışmadığını söyler ve Türk ve Arap mefkûrelerine ortak bir amaç biçer: Hristiyan beynelmileliyetine karşı İslam beynelmileliyetini korumak ve kurtarmak. Daha açıkça ifade etmek gerekirse, K. Afrika ve Orta Asya'yı kurtarmak için güç birliği yapmak. Bu bağlamda her iki milletin mefkûrelerinin sivrilikleri din ile törpülenmeye çalışılır.

Bir kurum olarak dinden, dinsel inançlara bakışına geçmek gerekirse, burada asıl motifin folklorik dinsel yaşamda görülen batıl itikatların eleştirisi olduğu söylenebilir. Bu itikatlar, ya bazı uyanık kişiler tarafından istismar edilerek saf insanların kandırılmalarına ya da insanların bu dünyayı boş verip sadece ahiret için çalışmalarına yol açarlar. *Boş İnançlar* serisi içindeki hikâyelerde her iki durumun da sonu kötü biter¹³¹. *Keramet*'te yangını fırsat bilen bir hırsız, türbeyi soyar, çıkarken tabutun içine girer ve halkı evliya ayaklandı diye kandırır. *Hafiften Bir Seda*'da yirmi yıldır kendini ibadete adanmış ve ereceğine inanan sofunun nasıl kendini balkondan atıp öldüğünü görürüz. Bu örnekler üzerinden "Seyfettin dünya işlerinden elini eteğini çekmiş ve kendini ibadete adanmış sofu tiplemesini kıyasıya eleştirir"¹³². Bu eleştiri, Ömer Seyfettin'in dünya görüşünden (çalışmayı övmek, toplumdan kopup ibadete ayrılmanın yanlışlığı, işbirliği ortaya çıkarma) beslendiği kadar, onun ideolojisiyle (milli burjuvazi ve milli zenginlik yaratma) de uyumludur.

3.3. Dil Konusundaki Fikirleri

Ömer Seyfettin, hikâyeleri dışında bir düşünce insanı olarak en önemli etkisini, dil konusundaki girişimleriyle göstermiştir. Bazı temel hususlarda Gökalp'in etkisinde kalsa da, özellikle dil konusunda kendine özgü savlar formüle ettiği söylenebilir. Ömer Seyfettin'in çıkışını sağlayan hamlesi, *Genç Kalemler* dergisinde yayımladığı *Yeni Lisan* başlıklı yazıdır¹³³. Bu yazının temel tezi, dilde kalıplaşmış, konuşma diline girenler dışında tüm Arapça ve Farsça cemî ve terkip kurallarının atılmasıdır. "Buradaki ilkelerin orijinal yönü, önceki devirlerden beri sürüp gelen tartışmalarda ortaya atılan fikirlerden uygun bulduklarını programlaştırmasıdır"¹³⁴. O, Osmanlıca'yı "Enderunca" olarak adlandırır ve Arapça ve Farsça kalıp ve sözcüklerle dolu olup kimsenin anlayamadığı bu dilin ayrı bir dil olamayacağı iddia eder. Zira bir dilden (lisandan) bahsedebilmek için, tek olmalı (üç dilin bileşiminden oluşmamalı), yabancı dil kurallarını benimsememeli ve kendi özgün telaffuzunu korumalıdır. Osmanlıca, bu üç koşulu da sağlamamaktadır¹³⁵. Dil üzerine bu tartışma, sadece edebiyatçıları ilgilendiren bir üslup ve akım tartışması değildir. Siyasal bir önemi ve karşılığı bulunmaktadır. Ömer Seyfettin'e göre millet, vatan ve dil sevgileri birbiriyle ilişkili olup hepsi birlikte, "milletin ruhu" olarak görülebilecek "milli hars" ile kaynaşmaktadır. Harslar, milletlerin ideallerini (mekûrelerini) ve gelişimlerini belirlediği için dil meselesi aynı zamanda siyasal bir sorundur¹³⁶. Eğer dilde çağdaşıyla uygun reformlar yapılırsa bu millet duygusunu uyandırarak harsın oluşumunu hızlandıracaktır. Bu bağlamda, dilin mevcut halinin korunmasını savunan Osmanlıcacılarla polemiklere giren yazar, Osmanlıca karşısında bir Türk edebiyatı olduğunu ispat

¹³¹ Ömer Seyfettin, 2005b.

¹³² Alper, a.g.e., s. 190.

¹³³ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 13 Dil Konusunda Yazılar*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999, ss. 22-36. Ömer Seyfettin makalelerinin genel bir özelliği, konuyu kategorize edip kendi savı dışındakileri görüşleri çürütmeye çalışmasıdır. Bu, *Yeni Lisan*'da da görülmektedir. İran ve Fransa örneklerini vererek edebiyatımızın etkilendiği iki kol olarak şark ve garbı teşhir eder, milli edebiyatımızın olanaklarını tartışır. Dil konusunda da özellikle gençlere, çocuklara ve kadınlara çeşitli vazifeler vazeder.

¹³⁴ Enver Ziya Karal, "Tanzimat'tan Sonra Türk Dili Sorunu", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, İletişim, 1985, s. 328.

¹³⁵ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 70.

¹³⁶ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 82.

etmek için halk masallarına yönelmiş, bunların bir kısmını (*Yalnız Efe, Binecek Şey* gibi) hayattayken hikâye olarak yayımlamıştır.

Ömer Seyfettin'e göre konuşma dili olarak Türkçenin farklı yerel ağızları olsa da, bu tüm Türklerin birbirini anlayamayacağı denli büyük bir farklılık içermez. Hatta konuşulan Türkçenin tüm Turan'da anlaşılabilirliğini iddia eder¹³⁷. Dili “manevi vatan” olarak gördüğü için tüm Turan'ı birleştirecek bir dil birliğini savunur¹³⁸. Bunun için “Türkçenin en güzel, en nazik ve saf bir Türk lehçesi ol[an]” İstanbul Türkçesi temel alınarak konuşma diliyle yazı dili arasındaki farklılık giderilmelidir. İşte asıl yapılması gereken dil reformu budur yani dilin sadeleştirilmesidir¹³⁹. Burada tasfiye ile ıslah arasında ayrıma gider ve önerisinin, Türkçe içindeki tüm yabancı kökenli sözcük ve yapıların atılarak kadim bir Türkçeye dönüş olmadığını belirtir. Dil içinde yaşayan, kalıplaşmış, telaffuz kurallarına uyumlanmış yabancı sözcüklerin atılmasına gerek yoktur. Ama anlaşılmasa derecede yabancı sözcüklere boğulmuş, milletin kendi ahlakını, hukukunu, ananelerini dil içinde yaşatıp sürdürebilmesine imkân vermeyecek düzeyde yabancı dil tesiri altında kalınmasının önlenmesi lazımdır.

Ömer Seyfettin'in yürüttüğü dil tartışması, en genel düzeyde Doğulu-organik milliyetçilik tasavvuru içine yerleştirilebilir. Zira milleti tanımlayan nesnel bir ölçüt olarak dilin sadeleştirilip milli kültürün ve dayanışmanın temeli haline getirilmeye çalışılması, Herder esinli Alman milliyetçiliğinin ve öncü entelektüeller aracılığıyla etnik gruptan millete geçişe odaklanan Balkan milliyetçiliklerinin şablonuna uymaktadır. Bunu biraz irdelemek gerekirse, milliyetçiliğin gelişiminde Hobsbawm'ın belirttiği gibi 1870'lerde sonra etnik köken ile dilin, millet olmanın merkezi ve giderek tek ölçütü haline geldiği tespitinden başlanabilir¹⁴⁰. Ayrı dil grupları olarak etnik toplulukların devletleşme talepleri, saf, bozulmamış bir öze sahip romantik köycülük popülizmiyle birleşerek Balkan milliyetçiliklerinin temel karakterini belirlemiş ve bu modelin başarısını gören Osmanlı aydınları da bunu Türk milliyetçiliğine tercüme etmeye çalışmışlardır. Ömer Seyfettin'in dil ile kültür arasında ve dil ile vatan ve millet sevgisi arasında kurduğu ilişki, bu modeli izlemektedir. Öte yandan dildeki ıslahın, aydınların öncülüğünde gerçekleşmesi talebi, Doğulu-organik milliyetçiliğin bir başka özelliğiyle, milli ajitasyonla da bağlantılıdır. Hroch'un (2011) “küçük milletler” olarak tanımladığı Orta-Doğu Avrupa'nın bağımlı etnik topluluklarının milletleşme sürecinde milliyetçi davanın aydınlar arasındaki bir akım olmaktan çıkıp kitleleşmesinde milli ajitasyonun kritik bir rolü vardır¹⁴¹. Etnik topluluğun önünde birden fazla milletleşme seçeneğinin olduğu (imparatorluğun büyük milleti, dinsel millet, etnik millet vb.) bir bağlamda ajitasyon ya da seferber etme, kitlelerin etnik millete ikna olmalarını sağlar. Bu süreç, mekanik bir aşılama sürecine indirgenemese ve belirli kapitalist sosyoekonomik dönüşümlerle ve siyasal olaylarla ilişkili yürüse de, aydınların bilinçlendirme etkinliklerine oldukça bağımlıdır¹⁴². Bu çerçeve içinde değerlendirildiğinde Türk milliyetçiliğinin doğuşu tam olarak küçük millet tanımına uymaz. Gerek içeriden gerekse dışarıdan imparatorluğun “hâkim unsuru” olarak görülen Türklerin siyasal bir topluluk olarak milletleşmesi; imparatorluğa karşı değil, Balkan

¹³⁷ Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 126.

¹³⁸ İbrahim Karaer, “Ömer Seyfettin'in Eserlerinde Turan/Türk Birliği Düşüncesi”, *Ölümünün 100. Yılında Ömer Seyfettin: Makaleler* (haz. E. Çalışkan) içinde, İstanbul, Post, 2021, s. 81.

¹³⁹ Öte yandan Ömer Seyfettin, romantik bir varsayımla, coğrafi olarak birbirinden uzak düşmüş, tarihsel olarak da aralarındaki etkileşim azalmış Turan halklarının dil reformu ve ortak yazı diliyle uyumlaştırılması sorununu basite almakta ve İstanbul Türkçesinin tüm Turan'da kabulünde herhangi bir sorun çıkmayacağını düşünmektedir.

¹⁴⁰ Hobsbawm, a.g.e., s. 126.

¹⁴¹ Mirosław Hroch, *Avrupa'da Milli Uyanış*, (çev. A. Özdemir), İstanbul, İletişim, 2011.

¹⁴² Hroch, a.g.e., s. 34; Smith, a.g.e., s. 216.

milletlerinin başarılı olmuş modellerine tepkisel olarak ve aciliyet içinde geliştirilmeye çalışılmıştır. Burada özellikle vatanın sınırlarının belirsiz oluşu, romantik kırsal halk yüceltmesinin zayıf kalmasına ve yapılması gereken reformların çerçevesinin muğlaklaşmasına yol açmıştır. Turan'ın tamamına dönük bir dil politikasının oluşturulması ham hayalin ötesine geçemeyecektir.

Sonuç

“Modernliğin farklılaştırıcı sürecinin bir ürünü olan kanon belli bir zamandaki edebi kullanımların toplamıdır. Milli yüksek edebiyat kurumuna ait metinlerin bir araya toplanması olarak kanon, bir cemaatin kendi hikâyesini anlattıkları için kurtarılmaya değer görülüp diğer kuşaklara aktarılan metinleri içerir. Bu metinler eleştiri nesnesi olur, okul müfredatlarına girer, edebiyat tarihlerinde kendilerine yer bulur ve antolojilerde şerh edilir”¹⁴³.

Jusdanis'in milli edebiyat kanonu yorumundan hareketle Ömer Seyfettin'e bakılırsa, tam bir kanonik yazar örneği olduğu söylenebilir. Edebi açıdan mütevazı yeteneklere sahip olduğu söylenebilecek Ömer Seyfettin, eğer milli edebiyat kanonu içinde yer almasaydı pekâlâ ismi kaybolup unutulmuş yazarlar arasına karışabilirdi. Burada son olarak onun milli edebiyat kanonu içinde niçin yer aldığına ve üstlendiği işlevin Türkiye'de milliyetçiliğin yeniden üretiminde hangi motif ve temaları sağladığına değinilebilir.

Ömer Seyfettin, II. Meşrutiyet döneminin, beklenmedik Trablusgarp Savaşı'ndan, acılı ve hüznü Balkan Savaşı'ndan, beka ve var olma korkusunun tavan yaptığı I. Dünya Savaşı'ndan damıtılan milliyetçiliğin bugünün genç beyinlerine yansıtıldığı bir prizma gibidir. Milli edebiyat kanonundaki “müstesna” yerini de zaten bu sağlar.

Ömer Seyfettin'e kanonik yerini kazandıran başat etmen devleti görüş ve algılayış biçimidir. Kendi dışında hiçbir şeye varlık hakkı tanımayan, milleti ve dini bile kendi içinde eritmiş güçlü bir devlet arzusu, özel kişilere kendi karşısında sadece fedakârlık yapmayı bahşeder. İşte bu noktada, Ömer Seyfettin külliyatını neyin popülerleştirdiği ortaya çıkar. Kendini feda etmek, koşulsuz itaat, güç ve şiddet fetişizmi gibi klasik milliyetçi “kahraman” tipinin önde gelen temalarının kökenleri ve genel kitleye aşılması (vulgarizasyonu) açısından çok önemli bir işlevi üstlenir.

Sınırların çok hızlı biçimde değiştiği bir devirde vatan vurgusu zayıf kalan bir milliyetçiliği savunmaya çalışan Ömer Seyfettin, bunun için milli topluluğun hakikiliği ve bekası üzerinde özellikle durur. Milli topluluğun hakikiliği, ırk ve kan üzerinde bir vurguya yol açarken milletin yeniden üretimi açısından kadınların görevleri ısrarla vurgulanır. Ancak modernleşmenin etkileri, Doğu ile Batı arasında konumunu yeniden tayin etme gibi sorunlar içinde kadın meselesindeki tavrı, eklektik bir biçim alır. Ömer Seyfettin, bir yandan aşırı Batılılaşmanın iffetsizliğe dek gidebilecek meşum etkilerini defetmeye öte yandan çağdışı geleneklerin, kıyafetlerin ve cehaletin bırakılarak eğitilmiş ve çalışkan bir toplum için kadınların önemine dikkat çekmeye çalışır. Özel olarak kadın konusunun dışına çıkıldığında aynı temalar daha genel olarak din konusundaki düşüncelerini de belirler. Araçsal bir bakışla milli değerleri tahkim eden, cesaret ve fedakârlık aşılayan bir din anlayışı memnuniyetle kabul edilirken aylaklığa, sofuluğa ve cehalete yol açan dini anlayış ve uygulamalar eleştirilir. Mert'in deyişiyle din ve kadın meseleleri, Ömer Seyfettin'in ikircikliğinin en belirgin biçimde yüzeye vurduğu konulardır. Milliyetçilik, kültürel bir muhafazakârlık ve modernleşme taraftarlığı, bu konularda farklı terkiplere, uzlaşma ve çatışmalara, çelişkilere yol açar.

Milli topluluğun hakikiliğinin yanı sıra bekası da çok önemli bir konudur. İmparatorluğun dağılma aşamasında Türk milliyetçiliğinin diğer Balkan milliyetçiliklerine kıyasla kültürel mayalanma aşamasının geç kalmasına karşın siyasal mobilizasyon ihtiyacının ivediliği, Ömer Seyfettin'in

¹⁴³ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*, İstanbul, Metis, 1998, s. 82.

eserlerinde beliren milliyetçiliğe güçlü biçimde nüfuz etmiştir. Bu milliyetçiliğin ham ve aceleci özelliği, sosyal Darwinist bir “güçlü olan haklıdır” anlayışının öne çıkmasını getirmiştir. Güç dışında bir haklılık temelini yokluğu, bireyin milletin organik bütünlüğü dışında bir mahfuz alan bulamamasına yol açarken; militarist ve savaşkan üslup da erilliğin abartılmasına ve kadınlara (özellikle de ganimet gibi görülen yabancı kadınlara) yönelik seksist bir bakışa temel oluşturmuştur. Olayların sürüklenmesi içinde düşmanın sürekli değiştiği ve kin ve nefret depolanmasının görüldüğü bir yapı ortaya çıkmıştır.

Ömer Seyfettin'in milli edebiyat kanonundaki yeri, daha sonraki antikomünist milliyetçiliğe alıp geliştirebileceği motifler sunması bakımından da önemlidir. Özellikle sosyalizme bakışı, antikomünist literatürün daha sonra benimseyeceği klişelere öncülük etmektedir. Ömer Seyfettin aynı zamanda Tanzimat edebiyatına ve dönemine de eleştiriler yöneltmektedir. Osmanlıcılık eleştirisi, milli ekonomi ve milli dil olmak üzere kültür üzerine vurgusu, II. Meşrutiyet sonrası koşullarıyla yakından bağlantılı olup önceki dönemlere dönük bir sitem havası da taşımaktadır. Öte yandan özellikle savaş yıllarının getirdiği yokluk ve yaşanan yolsuzluklar, onun hem alafranga aydın tipi hem de yolsuz, uyanık idareciler ve tüccarlar karşısında sıradan halk adamına yönelmesini getirmiştir. Halk adamının arifliğine, öğrenmeden bilirliğine imanı, kuram karşısında halkın pratik becerisini vurgularken bir taraftan da popülist bir damara açılmaktadır¹⁴⁴.

Sonuç olarak Ömer Seyfettin'in milliyetçiliği, kendi zamanının koşulları içinde biçimlenmiş, bu koşulların getirdiği acılara ve yıkımlara tepki içinde keskinleşmiştir. Hızlanan siyasal gelişmeler içinde kültürel mayalanma aşamasını beklemenin imkânsızlığı, doğrudan harekete geçirmeye yönelik, aceleci bir milliyetçiliği zorlamıştır. Bu bağlamda Ömer Seyfettin'in milliyetçiliği, askeri ve siyasi mücadeleyi haklılaştıran, sosyal Darwinist, rekabetçi mefkûrelere dayanan, bireyi millette, milleti devlette eriten bir görünüm almıştır. Onun hikâyelerinde ve makalelerinde beliren ve milli edebiyat kanonuna dâhil olmasını sağlayan en önemli özelliğinin bu özgün milliyetçiliği olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- AKŞİN Sina, “İttihat Terakki”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 5, İstanbul: İletişim, 1422-1435, 1985.
- AKTAŞ Atilla, *Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Türk Kimliği ve Milliyetçi Söylem*, Altınordu, Ankara, 2020.
- ALANGU Tahir, *Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, İstanbul: YKY, 2020.
- ALPER Emin, “Ömer Seyfettin”, Tanıl Bora (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 1: Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi*, İstanbul: İletişim, 186-191, 2001.
- BELGE Murat, *Edebiyat Üzerine Yazılar*, İstanbul: İletişim, 1998.
- BORA Tanıl, “Son Derece Kuvvetli Bir Dehşet Duygusu”, *Virgöl*, 78, 2004.
- ERCİLASUN Bilge, “Ömer Seyfettin’in Siyasi ve Sosyal Gözlemleri ve Öngörülleri Üzerine”, (der. Y. Çelik ve F. Sakallı) *Ölümünün 100. Yılında Ömer Seyfettin Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2020.
- ERİŞENLER Sâti, *Ömer Seyfettin’e Göre Kadın*, Ankara: Güven, 1972.
- FINDIK Bengücan, “Ömer Seyfettin’e Milliyetçilik ve Sosyal Darwinizm”, *International Social Sciences Studies Journal*, 7, (87), 3770-75, 2021.
- GÖÇEK Fatma Müge, “Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, (ed. T. Bora ve M. Gültekingil), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 4: Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim, 62-76, 2002.

¹⁴⁴ Tanıl Bora, “Son Derece Kuvvetli Bir Dehşet Duygusu”, *Virgöl*, 78, 2004, s. 8.

- HANİOĞLU Şükrü, "Osmanlılık", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 5, İstanbul: İletişim, 1389-1393, 1985a.
- HANİOĞLU Şükrü, "Türkçülük", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 5, İstanbul: İletişim, 1394-1399, 1985b.
- HROCH Miroslav, *Avrupa'da Milli Uyanış*, (çev. A. Özdemir), İstanbul: İletişim, 2011.
- HOBSBAWM Eric J., *Millîyetler ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ayrıntı, 2006.
- İLERİ Selim, "Ömer Seyfettin ve Faşizm Tutkusu", *70'lerin Birikimi*, 8 (Ekim), 5-11, 1975.
- JUSDANIS Gregory, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*, İstanbul: Metis, 1998.
- KARAER İbrahim, "Ömer Seyfettin'in Eserlerinde Turan/Türk Birliği Düşüncesi", *Ölümünün 100. Yılında Ömer Seyfettin: Makaleler* (haz. E. Çalışkan) içinde, İstanbul: Post, 2021.
- KARAL Enver Ziya, "Tanzimat'tan Sonra Türk Dili Sorunu", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, cilt:2, İstanbul: İletişim, 314-332, 1985.
- KARPAT H. Kemal, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Ankara: İmge, 2004.
- KARPAT H. Kemal, *Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*, İstanbul: Timaş, 2017.
- MARDİN Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İstanbul: İletişim, 2007.
- MERT Necati, *Ömer Seyfettin İslamcı, Milliyetçi ve Modernist Bir Yazar*, İstanbul: Kaknüs, 2004.
- MİLAS Herkül, *Türk Romanı ve Öteki: Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*, İstanbul: Sabancı, 2000.
- ORTAYLI İlber, "Balkanlarda Milliyetçilik", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* cilt:4, İstanbul: İletişim, 1026-1031, 1985.
- ORTAYLI İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Timaş, 2009.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 9 Aşk Dalgası, Bahar ve Kelebekler, İlk Düşen Ak*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 13 Dil Konusunda Yazılar*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 15 Olup Bitenler Toplumsal Yazılar*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2000.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 6 Yüzakı, Rüşvet, Beynamaz*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2001.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 3 Bomba, Primo Türk Çocuğu*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2002a.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 16 Türklük Üzerine Yazılar*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2002b.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 1 Efruz Bey*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2003a.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 4 Harem, Ashab-ı Kehfimiz*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2003b.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 14 Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2003c.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 7 Yalnız Efe, Muhteri, Velinimet*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2005a.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 8 Falaka, Kaşığı, And, Boş İnançlar*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2005b.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 10 Beyaz Lale*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2005c.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 2 Eski Kahramanlar*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006a.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri 5 Yüksek Ökçeler*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006b.
- ÖZKIRIMLI Umut, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Ankara: Doğu Batı, 2017.
- ÖZMAN Aylin & YAZICI YAKIN Aslı, "Anti-Komünist Fanteziler: Doğa, Toplum, Cinsellik", *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri* (ed. İ. Ö. Kerestecioğlu & G. G. Öztan) içinde, İstanbul: İletişim, 2016.
- PARLA Jale, *Babalar ve Oğullar*, İstanbul: İletişim, 2002.
- SCHICK Irwin Cemil, *Batı'nın Cinsel Kıyısı: Başlıkçı Söylemde Cinsellik ve Mekansallık*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

SMITH Anthony D., *Ulusların Etnik Kökeni* (çev. S. Bayramoğlu), Ankara: Dost, 2002.

TAŞTAN Yahya Kemal, *Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Ötüken, 2017.

YERASIMOS Stefanos, “İlber Ortaylı: Türk Milliyetçiliğinin Kökenindeki Balkan Milliyetçiliği”, *Toplumsal Tarih*, 15, 18-19, 1995.

YÖNTEM Ali Canib, *Ömer Seyfettin*, Remzi, İstanbul, 1947.

ZURCHER Eric Jan, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma* (Çev. E. Aydınoglu), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.